

PAPER DETAILS

TITLE: Diyanet Personelinin Faiz Hassasiyeti Üzerine Bir Arastirma

AUTHORS: Kadir Kiziltepe,Fatih Yardimcioglu

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/382028>

INTERNATIONAL JOURNAL
OF ISLAMIC ECONOMICS
AND FINANCE STUDIES

*Uluslararası İslam Ekonomisi ve
Finansı Araştırmaları Dergisi*

July 2017,
Vol:3, Issue:2

Temmuz 2017,
Cilt:3, Sayı: 2

e-ISSN: 2149-8407

p-ISSN: 2149-8407

journal homepage: <http://ijisef.org/>

Diyanet Personelinin Faiz Hassasiyeti Üzerine Bir Araştırma

Kadir Kızıltepe

*Sakarya Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim Dalı YL Öğrencisi,
kadir.kiziltepe@hotmail.com*

Fatih Yardımcıoğlu

*Doç. Dr. Sakarya Üniversitesi, Maliye Bölümü ve İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim Dalı,
fyoglu@sakarya.edu.tr*

Not: Bu çalışma Doç. Dr. Fatih Yardımcıoğlu danışmanlığında yürütülen yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Doi: 10.25272/j.2149-8407.2017.3.2.08

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Bu çalışmanın amacı Sakarya ilinde görev yapan bayan ve erkek diyanet personelinin faiz konusundaki hassasiyetinin ve davranışlarının tespit edilmesidir. Çalışma Sakarya ili sınırları içinde 16 ilçede görev yapan 368 diyanet personeli ile yüz yüze görüşme şeklinde anket yöntemi ile yapılmıştır. “Diyanet Personelinin faiz hassasiyeti var mıdır?” sorusu bu çalışmanın araştırma sorusudur.

Çalışmada beklenildiği gibi diyanet personeli günlük yaşamda faiz ile ilgili konularla sık sık karşılaşmaktadır ve faizin haram olduğu konusunda farkındalıkları yüksektir. Diyanet personeli katılım bankacılığı dendiğinde bundan islami bankacılığın anlaşıldığını düşünmektedirler. Katılım bankalarının işlemleri hakkında genel olarak bilgi sahibidirler ve katılımcıların yarısına yakını katılım bankaları ile ticari bankalar arasında fark olduğunu düşünmektedir. Ancak diyanet personelinin yarısına yakını faizli ticari bankalar tarafından verilen kredi kartlarını kullanmakta, dörtte biri faizli ticari bankalar tarafından verilen kredileri kullanmaktadırlar. Katılımcıların üçte biri kredi maliyetine bakmaksızın katılım bankalarını tercih edeceğini belirtirken, üçte biri kredi maliyetine bakarak ticari bankayı tercih edeceğini, kalan üçte biri ise kararsız olduğunu söylemiştir. Katılımcılara paralarını nerede değerlendirecekleri sorulduğunda her ne kadar faizsiz devlet bankasında diyenlerin oranı yüksek olsa da bu kişilerin dörtte üçünün herhangi bir katılım bankasında hesabı yoktur.

Genel olarak değerlendirildiğinde diyanet personelinin neredeyse üçte birinin hiç faiz hassasiyeti olmadığı, üçte birinin kararsız olduğu ve sadece üçte birinin faiz hassasiyeti olduğu görülmektedir. Faiz hassasiyeti olmama ve kararsız olma oranları beklenenin oldukça üzerindedir.

© 2017
PESA All
rights
reserved

Giriş

Tüm ilahi dinlerin tahrif edilmemiş genel prensipleri ile örtüşen ve özellikle iktisadi ve sosyal birçok problemlere sebebiyet vermesi nedeniyle başta İslam dini olmak üzere tüm dinlerin yasaklamış olduğu faizden uzak kalınması ve ekonominin faizsiz prensipler üzerinde işleyebilmesinde halkın İslam ekonomisi ve faiz konusunda bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi önemlidir.

Nüfusunun %99'u Müslüman olan Türkiye'de bu konuda temel görevi "İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak..." (TBMM 1965) misyonu çerçevesinde toplumun çok geniş bir kesimine hitap eden, gerektiğinde onları yönlendirebilen Diyanet İşleri Başkanlığı üstlenmiştir. Faizsiz bir sistemin oluşması ve sürdürülmesinde de halkla iç içe olan Diyanet personelinin etkisi çok önemlidir. Her ne kadar Diyanet personelinin faiz konusunda hassas olacağı ön kabulü olsa da, bilinçlendirme ve bilgilendirme anlamında halka en yakın kişiler olan Diyanet personelinin bu konularda gerekli hassasiyete sahip olup olmadığının bilinmesi önemlidir. Zira İslam ekonomisi ve faiz konusunda gerekli bilgi donanımına ve hassasiyete sahip olan Diyanet personelinin faizsiz bir sistemin tesisinde büyük bir etkisi olacaktır. Gerekli donanım ve hassasiyete sahip olmayan Diyanet personeli ise halkta bu konuda kafa karışıklıklarını beraberinde getirecek ve faizsiz bir sistemin tesisi önünde büyük bir engel olacaktır.

Bu çalışmanın amacı Sakarya ilinde görev yapan bayan ve erkek diyanet personelinin faiz konusundaki hassasiyetinin ve davranışlarının tespit edilmesidir.

Din insan fıtratında var olan bir olgu olup, insanların çok büyük bölümü her dönemde inandıkları dini kendilerine anlatan peygamberlerin etrafında toplanmıştır. Peygamberlerin vefatından sonra da bu alanda ihtisas yapmış din adamları bu görevi üstlenmiş ve toplumun büyük çoğunluğunu etkilemiştir. Dolayısıyla toplumun her yönünü örnek aldıkları bu kişilerden etkilenmeleri muhakkaktır.

Bu bağlamda Diyanet personelinin faiz hassasiyetinin tespit edilerek bu hassasiyeti artıracak politikaların geliştirilmesi faizsiz bir sistemin inşasına katkı yapacak unsurların başında gelmektedir. Ülkemizde İslâm ekonomisi ve faiz hassasiyeti ve davranışına yönelik faktörleri tespiti yönelik yapılan bilimsel çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bu yönü ile de çalışma literatüre katkı yapacaktır.

Diyanet personelinin faiz hassasiyeti ile ilgili bilgi edinmek için sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan anket yönteminden yararlanılmıştır. Hazırlanan ankette, araştırılmak istenen konunun amacını en iyi yansıtacak sorular

hazırlanmaya çalışılmıştır. Araştırma sıralı 3 temel aşamadan oluşmuştur. İlk olarak islam ekonomisi, islami finans ve faiz ile ilgili literatür-arşiv taraması yapılmıştır. Daha sonra diyanet porseleninin faiz hassasiyeti ile ilgili anket tasarlanmış, pilot uygulama yapılmış ve ankete son hali verilmiştir. Son olarak tasarlanan anket Sakarya ili sınırlarında 16 ilçede görev yapan 367 diyanet personeline uygulanmıştır.

Diyanet personelinin faiz hassasiyetini tespit etmek amacıyla gerçekleştirildiğimiz anket çalışmamızın ana kütlesi Türkiye genelindeki diyanet personelidir. Kaynakların kısıtlı olması nedeniyle ana kütlenin tamamına ulaşmak mümkün olmadığı için ana kütleyi temsil edecek diyanet personeli arasından olasılık hesabına dayanmayan örnekleme tekniklerinden "kolayda örnekleme" yöntemi ile örnek kitle oluşturulmuştur. Evrenin tamamına ulaşmanın kısıtlı zaman ve yüksek maliyet nedeniyle mümkün olmadığı durumlarda deneklerin araştırmacı tarafından seçildiği bir yöntem olan kolayda örnekleme sosyal bilimlerde sıkça kullanılmaktadır. Örneklemin seçiminde özellikle ankete katılan personelin görev yerleri şehir merkezi ve köylerdeki oranı ile erkek ve kadın personelin oranı dikkate alınmıştır. Anketlerde elde edilen veriler, SPSS for Windows 21 programı kullanılarak analiz edilmiştir.

“Diyanet Personelinin faiz hassasiyeti var mıdır?” sorusu bu çalışmanın araştırma sorusudur. Bir kişinin bir konu hakkındaki hassasiyeti davranış kalıplarına bakılarak tespit edilebilir. Bir kişinin faiz konusundaki hassasiyetinin ölçümü de parayı değerlendirme konusundaki davranışlarına bakılarak yapılabilir. Bu anlamda bu çalışmada faiz hassasiyetinin ölçümünde bireylerin parasal konularda banka tercihi başlangıç noktası olarak alınmıştır. Bu çalışmada katılım bankalarının (her ne kadar farklı tartışmalar olsa da) faizsiz bir şekilde işlem yaptığı varsayılmıştır. “Faiz hassasiyeti banka tercihinde etkilidir” çalışmanın bir diğer varsayımıdır. Bu varsayım çerçevesinde de diyanet personelinin bir tercih yapması söz konusu olduğunda bu bankaları tercih etmesi beklenmektedir.

Bu çalışmanın temel hipotezi ise “Diyanet personelinin faiz hassasiyeti vardır” şeklinde oluşturulmuştur. Bu bağlamda çalışmanın alt hipotezleri aşağıdaki şekilde belirtilebilir;

- ✓ H₁: Diyanet personeli faiz ile ilgili konularla sık sık karşılaşmaktadır.
- ✓ H₂: Diyanet personelinin faiz konusunda farkındalıkları yüksektir.
- ✓ H₃: Diyanet personeline katılım bankacılığı dendiğinde islami bankacılığı anlamaktadır.
- ✓ H₄: Diyanet personeline göre katılım bankaları islamın öngördüğü bir modelin parçasıdır.

- ✓ H₅: Diyanet personeli katılım bankalarının yaptıkları işlemler hakkında bilgi sahibidirler.
- ✓ H₆: *Diyanet personeli ticari banka ile katılım bankalarının işlemleri arasındaki (haramlık-helallik açısından, faizli iş yapma) farkı bilmektedirler.*
- ✓ H₇: *Diyanet personeli katılım bankalarının verdiği kredi kartını kullanır.*
- ✓ H₈: *Diyanet personeli kredi ihtiyacı olduğunda katılım bankasından alır.*
- ✓ H₉: *Ticari banka ile katılım bankalarının işlemleri arasındaki (haramlık-helallik açısından, faizli iş yapma) farkı bilen diyanet personeli katılım bankasını tercih eder.*
- ✓ H₁₀: Diyanet personeli geleneksel banka ve katılım bankasını karşılaştırdığında kredi maliyeti düşük olsa da faizli bankadan kredi almaz.
- ✓ H₁₁: Diyanet personeline maaşını alacağı bankayı seçme hakkı sunulduğunda katılım bankasını tercih eder.
- ✓ H₁₂: Diyanet personelinin çoğunluğunun katılım bankasında hesabı vardır.
- ✓ H₁₃: Diyanet personelin parasını değerlendireceği zaman katılım bankasını tercih eder.
- ✓ H₁₄: Diyanet personeli kredi kartı kullanırken faizsiz bankalar tarafından verilen kredi kartını kullanır.
- ✓ H₁₅: Diyanet personeli krediye ihtiyaç duyduğunda faizsiz kredi veren kurumları tercih eder.
- ✓ H₁₆: Diyanet personeline imkân sunulduğunda maaşını katılım bankasından almak ister.
- ✓ H₁₇: Diyanet personelinin çoğunluğunun katılım bankasında hesabı vardır.
- ✓ H₁₈: Diyanet personeli parasını katılım bankasında değerlendirir.

Üç bölümden oluşan bu araştırmanın ilk bölümünde kutsal kitaplarda faiz olgusuna yaklaşım ortaya konulmuştur. İkinci bölümünde faizin yasaklanmasının iktisadi ve sosyal sebepleri kısaca anlatılmıştır. Üçüncü bölümünde faiz ile ilgili uygulamalı literatür ve sonuçları ve diyanet personelinin faiz hassasiyetine ilişkin Sakarya özelinde yapılmış saha araştırması sonuçlarına yer verilmiştir. Sonuç ve değerlendirme bölümünde araştırma sonucunda elde edilen bulgular sunulmuş ve bu bulgular değerlendirilmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve: Faiz

1.1. Faizin Tanımı

Türkçede yaygın olarak "faiz" diye bilinen Arapça ise "riba" kelimesine karşılık olan faiz sözlükte "fazlalık, nema, artma, çoğalma, yükseğe çıkma, serpilip gelişme (beden)" gibi anlamlara gelmektedir (Kur'an Yolu, 2012:430). Bu anlamıyla riba, hem bir şeyin kendi içinde bulunan hem de iki şey arasında mukayeseden doğan fazlalığı da ifade eder (Kur'an Yolu, 2012:431).

Kur'an-ı Kerim'de riba kelimesi iki anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. İlk anlamda; üzerine yağmur yağan toprağın kabarması "rebet" kelimesiyle (Hac, 5; Fussilet, 39), ikinci anlamda da iki topluluktan birinin diğerine sayıca veya mal bakımından ya da değerce daha üstün olması yani "erbâ" kelimesiyle (Nahl, 92) kullanılmıştır.

Fıkıh kaynaklarında ise ribâ, "bir paranın borç verilmesinden sonra belli bir süre sonunda belirlenen bir fazlalıkla veya herhangi bir borç ilişkisi ile oluşan ve vaktinde ödenmeyen alacak için ek mühlet tanıyıp mühlet sonunda bu alacağı fazlalıkla geri almanın" genel adıdır (İlmihal, 2010:411). Bu şekilde şart ve uygulamaları içeren işlemlere "faizli işlemler" denir.

Riba kelimesi Kur'an'da sekiz yerde geçmekte olup bu kelime örfi anlamda kullanılmıştır. Hadis kaynaklarında riba kavramına yeni bir kapsam getirilerek kaynaklardaki vade faizi, fazlalık faizi (ribe'n -nesie-ribe'l-fadl) veya borç faizi alışveriş faizi (ribe'd-deyn-ribe'l-bey') şeklindeki ayırım ve adlandırmalara dayanak olmuştur (Özsoy, 1995:110).

1.2. Faizin Tarihçesi

Başta din adamları olmak üzere filozof ve iktisatçılar faizin ortaya çıkışından itibaren bu konuyu detaylı olarak incelemişlerdir. İlkçağ filozoflarından Eflatun ile Aristo faizi din ve ahlak açısından tahlil etmişler ve faizi çirkin bir kazanç yolu olduğunu ifade etmişlerdir (Özsoy, 1995:110). Cicero, Cato ve Seneca gibi ilk dönem Romalı düşünürler ile Mısır, Sümer, Babil, Asur, eski Yunan, Roma gibi toplumlar da faizi kınayan ifadelerle rastlanmış, bu toplumlar da faiz ile savaşıldığı görülmüştür. Roma ve eski Yunan'da borçlunun yükümlülüğü mal ve zimmet ile belirlenmişken, faizin sınırı da sabitlenmiştir. Yine eski Hint'te de yüksek kastların faiz alıp-vermeleri kesinlikle yasaklanmışken, alt kastlar için adaletli bir faiz oranında bahsedilmektedir (Karakuş, 2006:5). Tarih boyunca ilk dönemden itibaren faizin insan tabiatına ve ahlakına uygun olmayan bir uygulama olduğu, bu sebeple de bazı kayıt ve sınırlamalara tabi tutularak kontrol altına alınmaya çalışıldığı, böylece ortak bir fikir ve tavır birliğinin olduğu görülmektedir (Özsoy, 1995:110).

1.3. Kutsal Kitaplarda Faiz

İlahi dinler incelendiğinde bütün ilahi dinlerin özünde faizin yasaklandığı görülmektedir. İslam dininde de faizin kesin ifadeler ile yasak olduğunun bildirilmesi, dini yaşantılarında hassasiyeti bulunan kişileri ekonomik ve ticari işlerinde faizden uzak durmaya zorlamıştır. Faizli sistemden uzak kalan bu kişilerin birikimleri de atıl kalmıştır. Atıl kalan bu birikimlerin de İslam dinine uygun olarak uygun ekonomik sisteme dâhil edilmesi sonucunda da finansal kurumlar oluşmaya başlamıştır.

1.2.1. Tevrat'ta Faiz

Yahudilikte faiz kural olarak yasaklanmıştır. Tevrat, Tesniye 23/19. babında “kardeşine faizle ödünç verme; ne gümüşü, ne yiyeceği ne de faizle verilen başka bir şeyi” denilmektedir. Tevrat’ın Çıkış, 22/25. babında da; “Eğer kavmine, yanında bulunan bir fakire ödünç para verirken, ona karşı faizci olma” denilmektedir (Özsoy, 2012:116). Tevrat’taki bu ayetler ile Yahudilerin kendi aralarında faiz ile alış-veriş yapmalarının yasaklandığı, ancak Tesniye ayetlerine göre yabancılardan alınmasının ise caiz olduğu görülmüştür¹. Onların bu davranışı, faizin dünyada bugüne kadar devam edip yaygınlaşmasının ve onu hafife alıp meşrulaştırmaya gayret etmenin önemli bir sebebini teşkil etmiştir. Hz. Peygamber'e gelen iki Yahudi, "Biz Musa'ya apaçık dokuz ayet verdik" (İsra, 101) mealindeki ayetin manasını sormuşlar, Resulü Ekrem de dokuz ayetin, içinde faiz yasağının da bulunduğu dokuz haramdan ibaret olduğunu söylemiştir (Tirmizi, Tefsir 18). Ancak Yahudi ileri gelenleri bu emri tahrif ederek söz konusu yasağın sadece Yahudiler arasında geçerli kılındığı, Yahudi olmayanlardan faiz alınabileceği şeklinde bir yorum ve uygulama getirmişlerdir. Aslında konuyla ilgili olarak mevcut Tevrat'ta yer alan ayetler topluca ele alındığı takdirde tahrifin mevcudiyeti ortaya çıkmaktadır. Mesela Tevrat'ta faiz yemeyeni öven ifadeler vardır. Nebi Hezekiel'in iyi insanı tavsif ederken, "Faizle para vermez, murabaha karı almaz" (Tirmizi, Tefsir 18) şeklinde sözleri bunlardandır. Kur'an-ı kerim'in faizin Yahudilere yasaklandığını haber vermesi faizin kaynağına dikkat çekmesi bakımından önemlidir. Zira Arap toplumunda faizin yaygınlaşmasının önemli sebeplerinden biri de onların komşuları olan Yahudilerin uygulamalarıdır (Tirmizi, Tefsir 18).

1.2.2. İncil'de Faiz

Yahudilikte olduğu gibi Hristiyanlıkta da faiz kökten yasaklanmıştır. Lukas İncil'i'nin 6.'ncı kısmında "...hiçbir şey beklemeden ödünç verin"

¹ Ancak Kur'an-ı Kerimin Nisa suresi 161. ayetinde aslında onlarda da faizin mutlak olarak yasak ve haram olduğuna, Yahudilerin sonradan kitaplarını tahrif ederek yabancılardan faiz almayı caiz hale getirdiklerine delalet etmektedir.

buyrulmakta, faizle yapılan alış-verişler yasaklanırken faizsiz alış-veriş yapılması emredilmektedir. Hristiyan din adamları faiz hususunda oldukça hassas davranmışlar ve asırlarca faizin yasak olduğu görüşünü savunmuşlardır. Bu görüşlerini de reform hareketlerine kadar sürdürmüşlerdir (Özsoy, 2012:116). Kiliselerin tümü faiz yasağının uygulanması konusunda birlikte hareket etmişlerdir. Paris Parlamentosunca da 1777 yılında kutsal kanunlara uygun olmayan faizli uygulamalar yasaklamıştır.

Hristiyanlığın ilk dönemlerinde kilisesindeki faiz yasağı sadece tüketim kredilerini kapsıyordu. Fakat Avrupa'da sanayinin ve ticaretin gelişmesi ödünç kapital gereksinimini ortaya çıkardı. Ayrıca Kilise hacli seferlerini düzenleme gerekçesi ile çok miktarda ödünç sermayeyi de topladı. Daha sonra büyük bir sermayeye sahip olan kilise vatandaşlara ödünç para vermeye başladı. Böylece kilise yetkilileri İncil ayetlerini farklı yorumlamaya, faiz konusunda biraz gevşeklik göstererek sessizce kapitalizmin doğuşunu sağlamış oldular (Özsoy,1995:110). Hristiyanlığın faiz yasağı karşısında yeni kurumlar geliştirememesi ve sanayi devriminin başlamasıyla ekonominin gelişmesi faiz yasağının kademeli olarak yumuşamasına hatta tamamen kaldırılma teşebbüslerinin ortaya çıkmasına sebep oldu. Fransız ihtilalinden sora ise belirli sınırlar çerçevesinde kanunun izin verdiği ölçüde faizli işlemlere resmi olarak izin verildi. Bundan sonra da faizin meşruluğunu açıklamaya çalışan kuramlar ortaya atılmaya başlandı (Özsoy 1995:110).

Günümüzdeki faiz hususundaki tartışmaların odağı, faizin hangi seviyelerde olabileceği noktasına gelmiştir. Bu husus faizin haklılık ve meşruiyetinin kabul edildiğinden değil bu konuda açık ve kesin bir izahın yapılamamış olmasındandır.

1.2.3. Kur'an ve Sünnette Faiz

Kur'an-ı kerimde faiz sert bir üslupla ve kesin ifadelerle yasaklanmıştır. Bu üslup din düşmanlarını dost edinme haricinde hiçbir günah için kullanılmamıştır. Zira içki, kumar, zina gibi kesin yasaklar sadece mağduru ve çevresindekilerden belirli bir kısmı etkilerken, faizin zararı ve kötü etkileri sadece faizi alan ya da veren ile sınırlı kalmayıp, bütün topluluğun ekonomik, sosyal ve ahlaki hayatını olumsuz yönde etkilemektedir (Kur'an Yolu, 2012:429)

Nazil oluş tarihleri farklı olan ve tedrici bir yol takip edilen faizin yasaklanması hakkındaki ayetleri dört bölümde toplayabiliriz. Öncelikli olarak sitem ve ta'rizde bulunulmuş, sonra kesin bir dil ile yasaklanmış daha sonra da faizde ısrar etmenin Allah'a ve Resulü'ne savaş açma gibi görüldüğü belirtilerek bu yasak teyit edilmiştir (Özsoy 1995:112).

Nazil oluş sırasına göre faizle ilgili olarak Kur'an-ı kerimde yer alan ilk ayetin meali şu şekildedir: "İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz

herhangi bir faiz Allah katında artmaz. Allah'ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, bunu yapanlar-sevaplarını ve mallarını- kat kat arttıranlardır” (Rum, 30/39). Bazı tefsirciler bu ayette geçen “riba”nın İslam dininde yasaklanan faiz olmadığını ileri sürseler de, müfessirlerin çoğunluğu zikredilen kelimenin o çağdaki Araplar arasında kötü görülmeyle birlikte çok yaygın olan faiz işlemi olduğu görüşünde birleşmişlerdir (Taberî; XXI, 29-31).

Faiz yasağını ayrıntılı bir şekilde ele alan ikinci grup Kur'an ayetlerin de ise şöyle buyrulur: “Faiz yiyenler -kafirlerinden- şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden ayılışı gibi kalkacaklardır. Bu hal onların “Alım satım da tıpkı faiz gibidir” demeleri yüzündendir. Hâlbuki Allah alım satımı helal faizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime rabbinden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse geçmişte olan kendisinin ve artık onun işi Allah'a kalmıştır. Kim tekrar faize dönerse işte onlar cehennemliktir, orada devamlı kalırlar. Allah faizi tüketir (faiz karışan malın bereketini giderir), sadakaları ise bereketlendirir. Allah küfürde ve günahıta ısrar eden kimseleri sevmez. Ey iman edenler! Allah'tan korkun eğer gerçekten inanıyorsanız mevcut faiz alacaklarınızı terk edin. Şayet böyle yapmazsanız Allah ve Resulü tarafından açılan savaştan haberinizi olsun. Ancak tövbe edip vazgeçerseniz anaparanız sizindir. Böylece ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz” (Bakara, 2/275-276). Bu ayetler ile faiz kesin ifadelerle yasaklanmış, faizden vazgeçilirse anaparanın borç verene ait olduğu vurgulanarak anaparaya yapılacak her türlü ilavenin faiz kapsamında değerlendirileceğine işaret edilmiştir.

Müfessirlerin açıklamalarına göre bu ayetlerin ilk muhatabı faizi helal sayan müşrikler ve Yahudilerdir. Çünkü bu grupların "alım-satım da faiz gibidir" dedikleri ayetin devamında belirtilmektedir. Müminlerin yasaklanmış bulunan bir hususta bu ifadeleri kullanmaları müm-kün değildir. Ancak ayetlerin hemen hemen tamamının do-laylı olarak müminler için de bir emir olduğu aşikârdır. Ayrıca “Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve gerçekten iman etmiş iseniz faizden kalanı (alacaklarınızı) bırakın”(Bakara, 2/278) mealindeki âyet doğrudan müminleri muhatap almaktadır. Bu-nun sebebi de ilk dönmelerde bazı müminlerin faizli alış-veriştan kendilerini henüz kurtaramamış ol-maları, bazısının da önceden yapmış oldukları faizli sözleşmelerden kalan alacaklarının helâllığı konusundaki tereddütlerin ortadan kaldırılması içindir (Kur'an Yolu, 2012:443)

Yasaklanan faizle ilgi diğer bir ayetin meali şöyledir: “Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin; Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz”(Ali İmran, 3/130).

Bakara suresindeki faiz ayetlerinden sonra gönderildiği düşünülen bu ayet faiz yasağının başka bir yönüne dikkat çekmektedir. Faizcilik İslam'dan önce Araplar arasında çok yaygındı. Faiz uygulamasında fazlalık ödemenin

tehir edilmesine dayanan bu uygulama "Câhiliye ribâsı" olarak adlandırılmıştır. Bu uygulamaya göre alacaklı baştan yani satım ve ya ödünç verme işlemi yaparken bir fazlalığı şart koşar veya vade zamanı gelmiş olan borcun zamanında ödenememesi durumunda her vade uzatmada ek bir ödeme üzerinde anlaşmaya varılırdı. Böylece aldığı borcu ödeme imkânını bulamayanlar giderek daha da fakirleşirken, zenginler de hiç üretmeden paradan para kazanarak daha da zenginleşirdi. Çoğu zaman tüketim ihtiyacını karşılamak üzere borç alan yoksullar borçlarını zamanında ödeyemedikleri için faizlerin katlanması hatta anaparayı geçmesi sebebiyle her şeyini kaybederdi. (Kur'an Yolu, 2012:431).

Müfessirler, bu ayette geçen "kat kat arttırılmış olma" ifadesinin faizin şartlarının açıklanması için değil, o dönemde Araplarca en çok uygulanan bir faiz şeklinin açıklanması amacıyla belirtildiğini kabul ederler (Beyzâvî, 1324). Aslında bu ayet faizin kat kat arttırılmış olma şekliyle birlikte her türlü faizi de yasaklanmıştır. Ayrıca burada belirtilen "kat kat" ifadesi anaparanın değil faizin niteliğidir.

Yukarıdaki ayetlerden sonra indiği düşünülen Nisa suresi 160. ve 161. ayetler faizin Yahudiler için yasaklandığını, ancak onların bu yasağı çiğneyerek insanların mallarını haksız yere yediklerinden ve faiz aldıklarını belirtmektedir. Bu ayet de faizin önceki ilahi dinlerde de yasaklandığını haber vermekte dolayısıyla İslam dinindeki faiz yasağını da teyit etmektedir. Ayrıca ayetin muhtevası da bazı hadisler tarafından teyit edilmektedir.

İslam dininde Kur'an-ı kerimden sonra ikinci kaynak Hz. Peygamberin hadis-i şerifleridir. Hz. Peygamber ticaret ve alış-verişin önemini açıklamış, bu işlemlerde dikkat edilmesi gereken faizin haramlığı hususuna da dikkatimizi çekmiştir. Konuyla ilgili bir hadis-i şerifte şu şekilde buyurulmaktadır;

"Altına karşılık altın, gümüşe karşılık gümüş, buğdaya karşılık buğday, arpaya karşılık arpa, hurmaya karşılık hurma, tuza karşılık tuz, misli misline, eşit ölçüde ve peşin mübadele edilmelidir. Mallar farklı cinslerden ise istediğin gibi (peşin veya veresiye ve istediğiniz miktarlarda) mübadele edebilirsiniz" (Müslim Musakat 82).

İslam tarihi kaynakları incelendiğinde Müslümanların Kur'an-ı kerimdeki ayet ve sünnetteki hadisler çerçevesinde faizin kati surette haram kılındığı üzerinde ittifak ederek bankacılık sistemine oldukça ölçülü yaklaşmışlardır. Servet birikiminin ülke kalkınmasında vaz geçilmez bir öge olması Müslüman iktisatçıları İslam inançlarına uygun bir alternatif aramaya itmiştir. Böylelikle faizsiz bankacılık sistemi oluşumu başlamıştır.

1.3. Faizle İlgili Bilim Adamlarının Görüşleri

Günümüzde faiz tartışmaları çok farklı bir boyuta taşınmış, faizin tanımı, kapsamı, yasaklanış amacı gibi birçok konu tartışılmaya başlamıştır. Çağımızdaki faiz hakkında ortaya atılan ilk tartışmalardan birisi Mısırlı âlim Abdülaziz Çaviş fikrini 1908 yılında bir konferansta ortaya koyduğu asıl yasaklanan faizin katlı veresiye faizi olduğu savıdır. Kesin bir delile dayanmamakla birlikte bu sav Abdülaziz Çaviş'ten sonra birçok görüşe kaynaklık etmiştir (Özsoy 1995:110). Cumhuriyet dönemi âlimlerimizden İsmail Hakkı İzmirli (Özsoy 1995:110) ve Süleyman Uludağ da "İslam'da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış" adlı eserinde bu düşünceyi destekleyerek bu tezi savunmaktadır. Abdülaziz Çaviş'in fikirlerinin takipçisi olan Reşid Rıza da katlı birleşik faiz haram olduğu düşüncesini benimsemektedir (Özsoy 1995:110).

Bu konu hakkındaki genel görüş ise; kredili her türlü işlemde faizin baştan belirlenmesi Kur'an ve sünnet tarafından kesin olarak haram kılınmıştır. Bu hususta basit veya mürekkep faiz olması, anaparaya eklenen her türlü fazlalık, kredinin tüketim veya üretim amaçlı olması, faiz miktarının az veya çok olması, anaparaya eklenen fazlalığın gelir payı, fayda, nema v.b. gibi isimlerle adlandırılması, faizin negatif veya pozitif, nominal veya reel olması, faizi alan veya verenin zengin veya fakir, şahıs veya kurum olması faizin haram olma hükmünü kesinlikle değiştirmez (Karaman 2012:224).

1.4. Faizin Yasaklanma Sebepleri

Faizin haram kılınmasındaki asıl öge telafisi mümkün olmayan haksızlıklara sebebiyet vermesi olduğundan, faizin ya alanı ya da vereni zarara uğratması muhakkaktır. Zira önceki toplumlarda krediyi faiz ile fakir olanlar kullanmakta, ezilen taraf olmaktadır. Bu gün ise varlıklı kuruluşlar halktan düşük faiz ile topladıkları varlıklar ile büyüyor, bu varlıklarla ürettikleri mallara kredi maliyetlerini de ekleyerek ödedikleri faizi halktan geri almak suretiyle yine kazanan taraf olmaktadır. Böylece kaybeden yine fakir halk olmaktadır. Günümüzde bazı âlimlerin zaruret ve maslahat esaslarına dayanarak faiz hususunda gevşeme göstermeleri bizce isabetli görülmemektedir. Çünkü zaruret denildiğinde kişinin hayati anlamda ya da kişinin en temel haklarını ciddi ölçüde tehdit eden bir hal bulunmalıdır ki, bu durum da süreklilik arz etmez. Hiçbir çaresi bulunmayan borçlu için faiz zaruret görülse bile bu durumun alacaklı hakkında düşünülmesi asla söz konusu olamaz. Yine faizde hukuken maslahat olabileceğini ifade edebilmek için o konu hakkında kesin yasak bulunmaması gerekir ki, faizin haram olduğu hususunda birçok ayet bulunup, kesin ifadelerle yasaklandığı herkesçe bilinmektedir.

Faizin yasaklanmasının sebepleri ile sosyal ve ekonomik hayatta neden olduğu zararlar ile negatif sonuçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Ak, 2012:10).

- a) Toplum içindeki servet sahibi kimselerin servetlerinin artması, varlıklarına varlık katarak daha da zenginleşmeleri, bunun neticesinde de idareyi ve ekonominin işleyişini idareleri altına alarak ülkeyi kendi menfaatleri doğrultusunda yönetmelerine imkân sağlayan hususların başında faiz gelmektedir.
- b) Faiz işsizliğin en büyük müsebbibidir. Çünkü faiz ve sermaye ile gücünü elinde bulunduranların menfaatleri kaynaklar tam ve verimli kullanmayı engellemektedir.
- c) Faiz sistemi ile hayatını devam ettirenler sadece kendilerine katkı sağlayacak bir kısım sermaye sahiplerini desteklemekte, üretimin diğer faktörlerini ile fakir ve dar gelirliilerin zarar görmesine kayıtsız kalmaktadır. Bütün bunlar da ekonomik durgunluğa dolayısıyla ticaret ve sanayinin gelişmesine engel olmaktadır.
- d) Özellikle gelişmekte olan ülkelerin dış borçları ülkenin kalkınmasını zayıflatmakta, giderek ekonomik bağımsızlığın elden çıkmasına sebep olmaktadır.
- e) Nihayetinde sosyal bir varlık olan insanın var oluş temellerini yıkarak yoksulu daha yoksullaştırarak, karşılıklı yardım, şefkat ve merhameti yok etmekte, egoist insanların çoğalmasını tetiklemekte, dolayısıyla toplumlar ve ülkeler arası barışı tehlikeye düşürmektedir

1.5.1. İktisadi Nedenler

Günümüzde İslam ülkelerinin çoğu az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler arasındadır. Bazı İslam ülkelerinde istihdam edilemeyen emek mevcutken diğer bazı İslam ülkelerinde ise büyük birikimler oluşmuş ve tasarruflar artmıştır (Uçar, 2001:61).

Petrol ihraç eden İslam ülkelerinin (OPEC)1970'li yıllarda petrol fiyatlarını yukarıya çekmesi sonucunda bu ülkelerin gelirinde ve birikimlerinde büyük meblağlara ulaşılmıştır. Bu servetin (petrol-dolarların) batı ülkelerine aktığı ve İslam ekonomilerine her hangi bir katkılarının olmadığı görüldükten sonra varlık açığı olan İslam ülkeleri ile varlık fazlası olan İslam ülkeleri arasında yapılacak bir işbirliğinin olumlu sonuçlar verebileceği düşünülerek 1970 Mart'ında Cidde'de İslam ülkeleri dış işleri bakanlarının katılımı ile bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda tüm İslam ülkelerini İslam prensipleri çerçevesinde ekonomik işbirliğini teşvik ve güçlendirmeye, ilmi ve kültürel alanlarda karşılıklı yardımlaşmaya davet edilmiştir (Yahşi, 2000:6).

Varlık açığı olan İslam ülkeleri ile varlık fazlası olan İslam ülkeleri arasında yapılacak bir işbirliğinin ilgililer arasında verimli sonuçlar doğuracağı görüşü de İslam bankalarının kuruluşunda önemli bir etken olmuştur (Akgüç, 1992:162).

Tüm bu nedenlerden dolayı İslam ülkeleri arasındaki arayış neticesinde 1974 yılında İslam Kalkınma Bankası kurulmuştur. Bundan sonra da faizsiz esaslar çerçevesinde oluşturulan finansal kurumlar İslam ülkelerince oluşturulmaya başlanmıştır. Böylece, hem faiz hassasiyeti bulunan toplumların piyasalarının genişlemesi sağlanmış hem de gelişmekte olan İslam ülkelerine varlık akıtılmasının sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca atıl kalmış ve ya verimsiz alanlarda bulunan varlıkların faizsiz bankacılık kurumları aracılığıyla sisteme dâhil edilmesi de sağlanmıştır.

Yine başka bir açıdan bakacak olursak; günümüzde ileriye dönük planlar yapan ülkelerin önem verdikleri en önemli husulardan biri de bu planları uygulayabilmek için ihtiyaç olan finansal kaynakların denetimlerini ele geçirebilecek sistemleri geliştirmektir. Son yıllarda bankacılığın yanı sıra üretim ve hizmet dalındaki şirketlerin birleşimlerinin hızla arttığı görülmektedir. HSBC Holding, Chase, Mantrust, Citi Corp, Bank of Tokyo Mitsubishi, ABN Amro Bank, Credit Suisse Corp, Rabobank gibi birçok banka diğer kuruluşlarla birleşerek dünyanın farklı bölgelerindeki tasarrufları toplamayı hedeflemişlerdir (Başar, 2002:30). Bu bankaların birçoğu İslam ülkelerinde açtıkları faizsiz bankacılık sistemleri ile o bölgedeki sermayeyi kendilerine çekerek önemli başarılar elde etmişlerdir. Bununla birlikte New York Borsası da İslami kurallara göre işlem yapan firmalara yönelik özel indeks hazırlayarak dini açıdan tedirgin davranan binlerce uygun üretim ve hizmet işlemleri yapan firmalara yönelik özel indeks hazırlamış, dini açıdan çekingen davranan binlerce tasarruf sahibini sisteme dâhil etmiştir (Başar, 2002:30).

1.5.2. Sosyal Nedenler

Toplum bireylerden meydana gelmektedir. Bireyler ise yaratılışları gereği farklı sınıf ve statülere mensuptur. Bir kısmı fakir, bir kısmı zengin, bir kısmı köylü, bir kısmı şehirlidir. Bir toplumda dengeli bir gelir dağılımı, sosyal barışın ve adaletin sağlanabilmesi için en önemli zorunluluktur. İlişkilerin sorunsuz olarak sağlanabilmesi için öncelikli olarak zengin ile fakir arasındaki farkın giderilmesi gerekmektedir. İşte faizsiz bankacılık sistemi ile faizle varlıklarına varlık katanların önüne geçilerek dengeli bir gelir dağılımının sağlanması hedeflenmiştir (Eskici, 2007:13).

Hemen hemen her toplumda gücü de elinde bulunduran kişiler sermaye sahipleridir. Paraya duyulan ihtiyacın derecesi arttıkça, bu güç zaman zaman kötü amaç için kullanılabilir. Bu sistemde zenginin çıkarları ön planda olup, fakirden zengine doğru bir haksız kazanç transferi gerçekleşmekte, böylece fakirin sermaye ve güç sahibine karşı bir kin oluşmasına ve sosyal barışın zedelenmesine sebebiyet verilmektedir. İngiltere'nin ABD'den 2. Dünya savaşı sırasında faizsiz borç istemesini buna örnek olarak gösterebiliriz. İngiltere'nin borç talebi Amerika tarafından kabul görmemiş, daha sonra yapılan görüşmeler neticesinde faizli olarak borç

verilebileceği belirtilmiştir. Bu durumun İngiliz halkı üzerindeki olumsuz etkisini anlamayı yapan Lord Kiens şu şekilde dile getirilmiştir; “Bu anlaşmada Amerika’nın bize karşı tutumu ve davranışlarından duyduğum derin üzüntüyü ebediyen unutmayacağım. Çünkü ABD bize faizsiz olarak bir kuruş bile borç vermediği kabul etmemiştir” (A’la, 1985:57).

Faizsiz bankacılığın kendine has özellikleri sayesinde yeni istihdam imkânlarının açılması sağlanmakta, bu yönü ile de toplumda düzen sağlayıcı bir rol üstlenmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse; faizsiz bankaların doğmasının en önemli sebebi faizin toplum üzerindeki yıkıcı etkisini ortadan kaldırmaktır. Faizsiz bankacılıkta öncelikli olanın ortaklığın çıkarları olduğundan “sen çalış ben kazanayım” felsefesine asla yer bırakılmamakta, böylece sosyal barışın tesisi sağlanmaktadır.

3. Amprik Literatür Özeti

Bu kısımda kişilerin banka tercihinde etkili olan faktörlere yönelik yapılmış olan çalışmaların özeti verilmektedir. Burada kişilerin banka tercihinde dini faktörlerin etkili olup olmadığı görülmek istenmiştir. Literatür taramasıyla “katılım bankalarının (her ne kadar farklı tartışmalar olsa da) faizsiz bir şekilde işlem yaptığı” ve “faiz hassasiyeti kişilerin banka tercihinde etkili olacağı” varsayımının teyit edilmesi amaçlanmıştır.

Katılım bankalarının tercih edilmesini etkileyen faktörlerin incelendiği literatür araştırmasından dini hassasiyetin banka tercihinde etkili olan bir faktör olduğu görülmüştür. Bu anlamda da yaptığımız çalışmada faiz hassasiyeti olan diyanet personelinin faizsiz çalışan bankaları tercih etmesi beklenmektedir.

Tablo 1: Müşterilerin Banka Tercihini Etkileyen Faktörlere ilişkin Literatür Özeti

Yazar	Çalışmanın Yapıldığı Yer	Yöntem	Banka tercih nedeni (önem sırasına göre)	Tercih Nedenleri Arasında Dini Hassasiyet
Laroche vd (1986)		Anket	- Yardımsız personel, - Hizmet süresi, - Ulaşım ve etkin hizmet	Yok
Erol vd (1989)	Türkiye	Anket	- Hızlı ve etkin hizmet, - Bankanın tanınırlığı, - İmajı ve güvenilirliği, - Bankanın gizlilik prensibine bağlılığı, - Mevduat getirisi, - Arkadaş/çevre etkisi - Dini sebepler	Var

Yazar	Çalışmanın Yapıldığı Yer	Yöntem	Banka tercih nedeni (önem sırasına göre)	Tercih Nedenleri Arasında Dini Hassasiyet
Omer (1992)	İngiltere	Anket	• Çoğunlukla dini sebepler	Var
Haron vd (1994)	Malezya	Anket	• Dini sebepler, • İşlemlerin süratle tamamlanmasını arzu ettikleri, yardımsever personel • Kaliteli hizmet	Var
Hegazy (1995)	-	Anket	• En etkin faktör arkadaş/akraba tavsiyesi, • Hizmet dağıtımındaki hız ve etkinlik, • Banka şubesine ulaşımın kolaylığı, • Banka personelinin yaklaşımı, • Kârlılık durumuna bakmaksızın bankanın topluma hizmet etme vizyonu	Yok
Metwally (1996)	Kuveyt, Suudi Arabistan ve Mısır	Telefon görüşmeleri	• Dini sebepler, etkinlik ve geleneksel hizmetler	Var
Gerrard vd (1997)	Singapur	Anket	• Dini sebeplerle • Hızlı ve etkin bankacılık hizmetleri • Gizlilik	Var
Metawa vd (1998)	Bahreyn	Anket	• İslami finans prensiplerine bağlılık • Yatırdıkları paranın getiri oranı	Var
Naser vd (1999)	Ürdün	Anket	• Kurum imajı/bankanın tanınırlığı • Dini sebepler, • Geleneksel bankalardan alınan hizmetlerin katılım bankaları tarafından da verilmesi	Var
Othman vd (2001)	Kuveyt		• Dini ve kültürel faktörler en etkili faktörler	Var
Karakaya vd (2004)	Türkiye	Anket	• İslami nedenler, • Kurumun imajı, • Aile ve arkadaş etkisi • Getiri oranları	Var
Zainuddin vd (2004)	Malezya	-	• Dini motivasyon ve akraba-arkadaş-eş yönlendirmesi	Var
Dusuki vd (2007)	Malezya	Anket	• Personelin bilgili, yetenekli, samimi ve saygılı olması • Şubenin ev veya iş yerine yakın olması, kredi oranları	Yok

Yazar	Çalışmanın Yapıldığı Yer	Yöntem	Banka tercih nedeni (önem sırasına göre)	Tercih Nedenleri Arasında Dini Hassasiyet
Wakhid vd (2007)	Endonezya	-	Dini sebepler	
Amin (2008)	Malezya	Anket	- Bankanın faizsiz oluşu, - Uyguladığı düşük kredi oranları, şeffaf olması, yüz yüze finansman sağlaması	Var
Apil (2009)	Türkiye	Anket	- Katılım bankacılığının imajı, şube personeli ile yakın ilişkiler ve müşteri hizmet kalitesi - Dini hassasiyetler, güvenilir arkadaş ve yakınların tavsiyeleri	Var
Gait vd (2009a)		-	Dini ve toplumsal faktörlerin	Var
Gait vd (2009b)	Libya	-	- Dini sebeplerin İslami bankaların tercih edilmesindeki en etkili faktör - Karlılık, işletme desteği ve benzersiz hizmetler	Var
Al-Ajmi vd (2009)	Bahreyn	Anket	- Dini inanç, - sosyal sorumluluk, - hizmet kalitesi, - etkinlik, - personel durumu ve kolay ulaşım	Var
Bhatti vd (2010)	Pakistan	-	- Dini sebepler ve karlılık en etkili sebepler - Düşük maliyet, personelin yakınlığı	Var
Lee vd (2011)	Pakistan (Peshawar ve İslamabad)	Anket	Şeriat yasalarına uygun hareket etmeleri	Var
Marimuthu vd (2010),	Malezya	Anket	- Maliyet-fayda karşılaştırması, - Hizmet dağıtımı, etkinlik, - Arkadaş/akraba tavsiyesi	Yok
Ahmad vd (2002)	Malezya	Anket	- Karlılık ve hizmet kalitesi - İktisadi faktörleri - Dini sebepler	Var
Kaynak (1986)			- Hızlı ve etkin servis - Ün ve prestij	Yok
Okumuş (2005)	Türkiye	Anket	- Dini nedenler - Geleneksel bankalardan alınan hizmetin katılım bankaları tarafından da verilmesi - Personelin yakın ilgisi	Var

Yazar	Çalışmanın Yapıldığı Yer	Yöntem	Banka tercih nedeni (önem sırasına göre)	Tercih Nedenleri Arasında Dini Hassasiyet
Eskici (2007)	Türkiye	Anket	- Faizsiz bankacılık hassasiyeti - Güvenirlilik - Çalışma kalitesi ve çalışma hızı, - Rekabet edebilirlik, - Ürün çeşitliliği ve uygulanan masraf ya da komisyonların payı	Var
Yılmaz (2010)	Türkiye	Anket	- Güler yüzlü personel, - Kredi kartı kullanımı - Mevduat/yatırım ürünlerinde getirinin yüksek olması	Var
Özsoy vd. (2013)	Türkiye/Bolu	Anket	- Hizmet/ürün kalitesi - İmaj ve güven, - Personel kalitesi - Dini/çevresel motivasyon	Var
Atlı (2014)	Türkiye/Elazığ	Anket	Faizsiz bankacılık	Var
Çobankaya (2014)	Türkiye/Antalya, Burdur ve Isparta	Anket	- Bankanın güvenilir olması - Çalışanların saygılı ve nazik olması - İşlemlerin hatasız ve kısa sürede yapılması - Hizmetlerin kaliteli ve ucuz olması - Dini hükümlere uygun olması	Var
Kılınç (2014)	Türkiye/Isparta	Anket	- Dini hassasiyet, - Hizmet kalitesi - Müşterilerin personelle olan yakın ilişkisi	
Şendoğdu (2014)	Türkiye/Konya	Anket	Dini hassasiyetlerin öne çıktığı tespit edilmiştir	Var
Katınc (2016)	Türkiye/Van	Anket	- Dini hassasiyetlerin yönlendirmesi - Katılım bankalarının faiz yerine kâr – zarar yöntemi ile çalışması, - Katılım bankalarını güvenilir bir kurum olarak bulması - Ev ve iş yerlerine yakınlık	Var

Kaynak: Özsoy vd. (2013) tarafından sunulan literatür genişletilerek tarafımızca hazırlanmıştır.

4. Diyanet Personelinin Faiz Hassasiyetine Yönelik Anket Bulguları ve Değerlendirilmesi

Bu kısımda yapılan anket ve mülakat sonuçlarının değerlendirilmesine yer verilmiştir.

4.1. Araştırmanın Ana Kütlesi ve Örnek Kütlesi

Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin İslam ekonomisi ve katılım bankacılığı algısını ölçülme amacıyla gerçekleştirdiğimiz anket çalışmamızın ana kütlesi Türkiye genelinde görev yapan Diyanet personelidir. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde 115.218 personel bulunmaktadır. Bunlardan 928'si Müftü, 237'si Müftü Yardımcısı, 344'ü Şube Müdürü, 319'u Murakıp, 2.649'u Vaiz, 19.851'i Kur'an Kursu Öğreticisi, 71.816'sı İmam-Hatip, 11.911'i Müezzin Kayyım, 3.309'u da diğer personel olarak görev yapmaktadır (Diyanet, 2016).

2017 yılı Ocak ayı verilerine göre Sakarya İlinde görev yapan Diyanet personelinin sayısı ise 1974'tür. Bunlardan 16'sı Müftü, 4'ü Müftü Yardımcısı, 5'i Şube Müdürü, 9'u Murakıp, 43'ü Vaiz, 421'i Kur'an Kursu Öğreticisi, 1188'i İmam-Hatip, 173'ü Müezzin Kayyım, 115'i diğer personel olarak görev yapmakta olup, bunların 1595'i erkek, 379'i ise kadındır.

Kaynakların kısıtlı olması nedeniyle ana kütlenin tamamına ulaşmak mümkün olmadığı için ana kütleyi temsil edecek Diyanet personeli arasından olasılık hesabına dayanmayan örnekleme tekniklerinden “kolayda örnekleme” yöntemi ile örnek kitle oluşturulmuştur. Ana kütlenin tamamına ulaşmanın kısıtlı zaman ve yüksek maliyet nedeniyle mümkün olmadığı durumlarda deneklerin araştırmacı tarafından seçildiği bir yöntem olan kolayda örnekleme sosyal bilimlerde sıkça kullanılmaktadır.

4.2. Demografik Göstergeler

Çalışmanın bu kısmında Sakarya ili sınırları içinde 16 ilçede bulunan ve ankete katılan 368 Diyanet personeline ilişkin yaş, cinsiyet, medeni durum ve eğitim durumu sunulmaktadır.

Ankete katılan Diyanet personelinin % 6,5'i 18-25 yaş arası, % 16,6'sı 26-33 yaş arası, % 30,2'si 34-40 yaş arası, % 28,5'i 41-50 yaş arası, % 14,7'si 51-59 yaş arası, % 1,1'i de 60 yaş ve üzeri yaş gurubundandır. Ankete katılan Diyanet personelinin büyük çoğunluğu erkeklerden oluşmaktadır. Buna göre ankete katılanların katılımcıların % 74,5'i erkek iken % 25,5'i da kadınlardan oluşmaktadır. Ankete katılan Diyanet personelinin % 20,1'i 0-5 yıl arası, % 30,7'si 6-12 yıl arası, % 9'u 13-18 yıl arası, % 12,5'i 19-25 yıl arası, % 18,2'si 26-32 yıl arası, % 3,5'i ise 33-39 yıl arası mesleki deneyime sahip katılımcılardan oluşmaktadır. Ankete katılanların %13,6'sı lise, % 56,5'i önlisans, % 25,5'i lisans, % 3,8'i lisansüstü eğitim mezunudur.

Yukarıdaki genel bilgilere bakıldığında Sakarya'da görev yapan ve ankete katılan Diyanet personelinin eğitim durumunun oldukça iyi olduğu % 85,8'inin önlisans, lisans ve lisansüstü eğitime sahip olduğu görülmektedir. Bu durum da araştırma sonucumuzun güvenilirliğine olumlu yönde etki etmektedir.

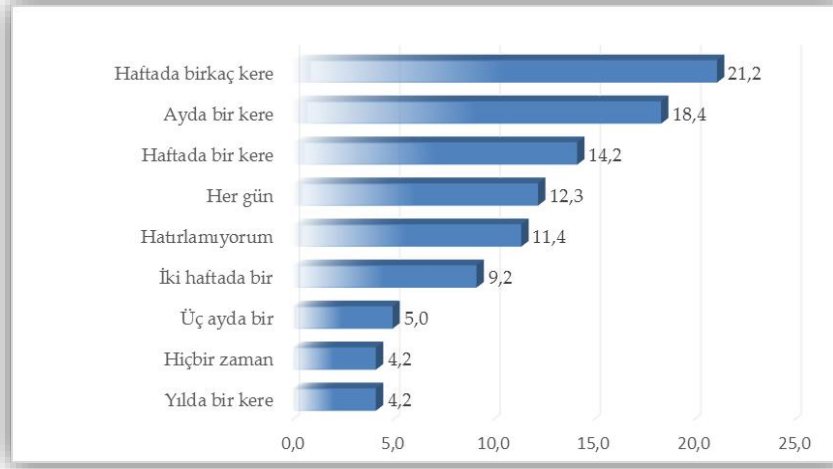
Tablo 2: Demografik Göstergeler

		Sayı	Yüzde (%)
Yaş	18-25	24	6,5
	26-33 yaş	61	16,6
	34-40 yaş	111	30,2
	41-50 yaş	105	28,5
	51-59 yaş	54	14,7
	60 yaş üzeri	4	1,1
	Kayıp Veri	9	2,4
	Toplam	368	100,0
Cinsiyet	Bay	274	74,5
	Bayan	94	25,5
	Toplam	368	100,0
Eğitim Durumu	Lise	50	13,6
	Önlisans	208	56,5
	Lisans	94	25,5
	Lisansüstü	14	3,8
	Kayıp veri	2	0,5
	Toplam	368	100,0
Mesleki Deneyim Durumu	0-5 yıl	74	20,1
	6-12 yıl	113	30,7
	13-18 yıl	33	9,0
	19-25 yıl	46	12,5
	26-32 yıl	67	18,2
	33-39 yıl	13	3,5
	Kayıp veri	22	6,0
	Toplam	368	100,0

4.3. Araştırma Bulguları

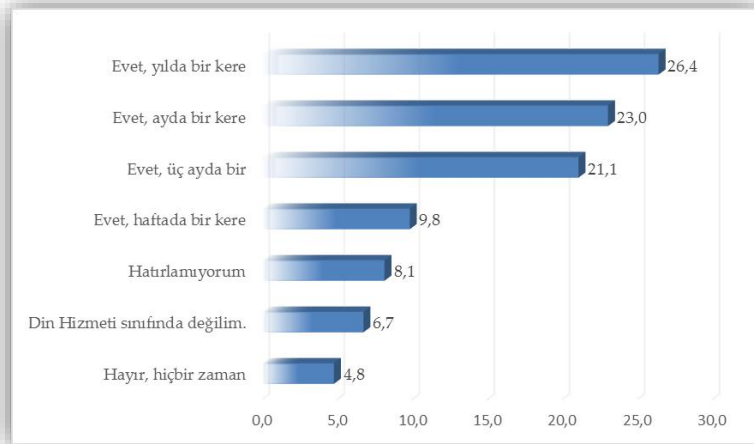
4.3.1. Faiz Konusunun Gündeme Gelme Sıklığı İle İlgili Bulgular

Grafik 1: *Günlük hayatınızdaki konuşmalarda Faiz hakkında hangi sıklıkta konuşma ortamı oluşur?*

Katılımcılara hangi sıklıkla faiz ile ilgili konuşma ortamı olduğu sorulduğunda katılımcıların aslında çok sık faizle ilgili konuşma ortamı içerisinde olduğu söylenebilir.

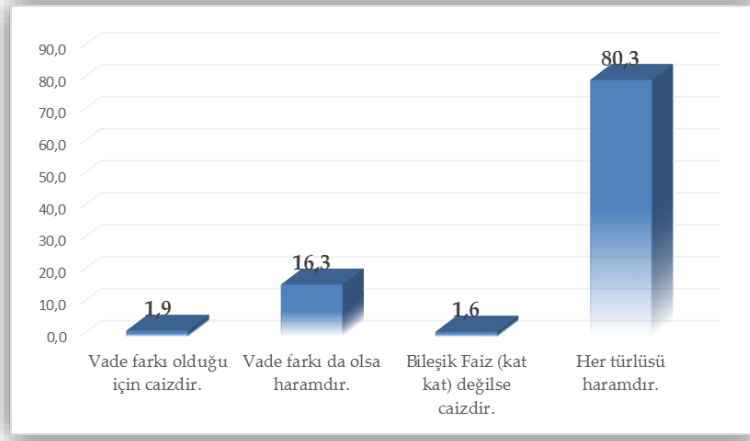
Grafik 2: *Meslek hayatınızdaki vaaz veya hutbelerde müstakil konu olarak Faiz hakkında cemaatinize bilgi sundunuz mu?*

Katılımcılara vaaz ve hutbelerde müstakil konu olarak faizle ilgili cemaate bilgi verip vermedikleri sorulduğunda katılımcıların bir şekilde cemaate faiz ile ilgili bilgi verdikleri görülmektedir.

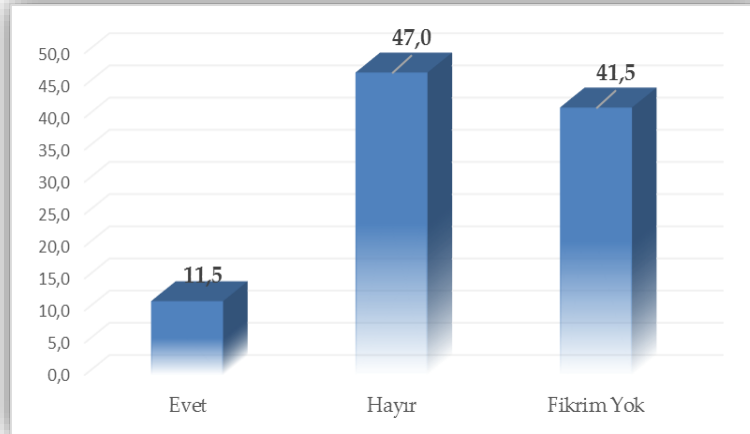
4.3.2. Katılımcıların Bankalarda Uygulanan Faize Bakışına İlişkin Bulgular

Grafik 3: Sizce kredi kartı kullanımında bankalara ödenen gecikme faizinin durum nedir?

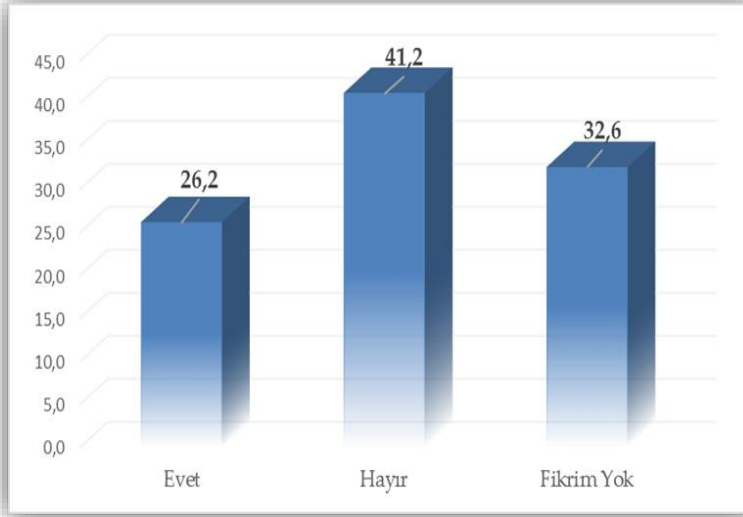
Katılımcılara kredi kartı kullanımında gecikme faizinin durumu sorulduğunda % 96,6 gibi çok yüksek bir oranı bunun caiz olmadığını söylemektedir.

Grafik 4: Sizce bankacılık sektörünün uyguladığı faiz enflasyon farkı ile eşdeğer kabul edilebilir mi?

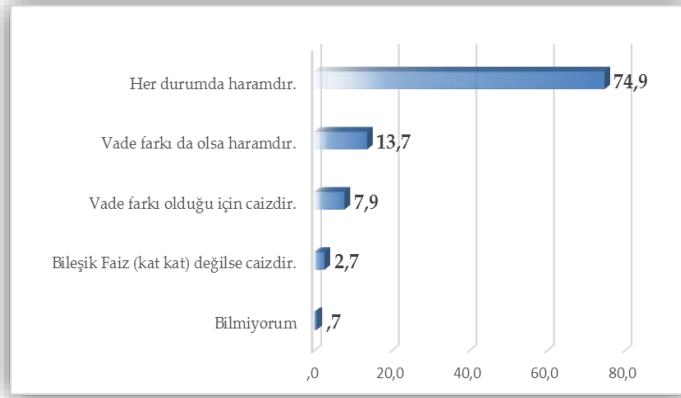
Katılımcılara bankacılık sektörünün uyguladığı faiz ile enflasyon farkının eşdeğer kabul edilip edilmeyeceği sorulmuştur. Katılımcıların %11,5'i evet derken, % 47'si hayır demiştir. % 41,5'i ise fikri olmadığını söylemiştir.

Grafik 5: Sizce günümüzdeki katılım bankalarını verdiği kar payı ile geleneksel bankalardaki faiz aynı şey mi?

Katılımcılara kar payı ile faizin aynı şey olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcıların % 26,2'si bu soruya evet cevabını verirken % 41,2'si hayır demiştir. % 32,6'sı ise fikri olmadığını söylemiştir. Fikri olmayanların oranının bu kadar yüksek olması hassasiyet konusunda olumsuz bir gösterge olarak belirtilebilir.

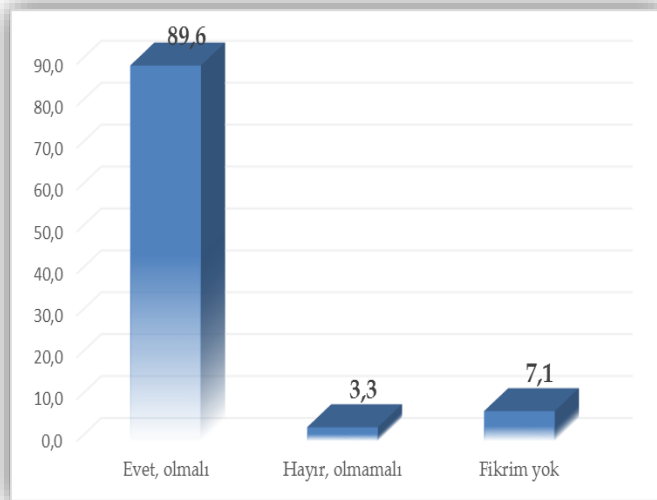
Grafik 6: Sizce bankacılık sektörünün uyguladığı faiz enflasyona eşit ise durum nasıldır?

Katılımcılara bankacılık sektörünün uyguladığı faiz ile enflasyonun eşit olması durumunda faizin helallik durumu sorulmuştur. Burada katılımcıların %74'9'u her durumda faizin haram olduğunu, % 13,7'si vade farkı da olsa haram olduğunu söylerken % 7,9'u vade farkı olduğu için, % 2,7'si bileşik faiz değilse caiz olduğunu söylemektedir. Burada katılımcıların beklenen şekilde fikir beyan ettikleri belirtilebilir.

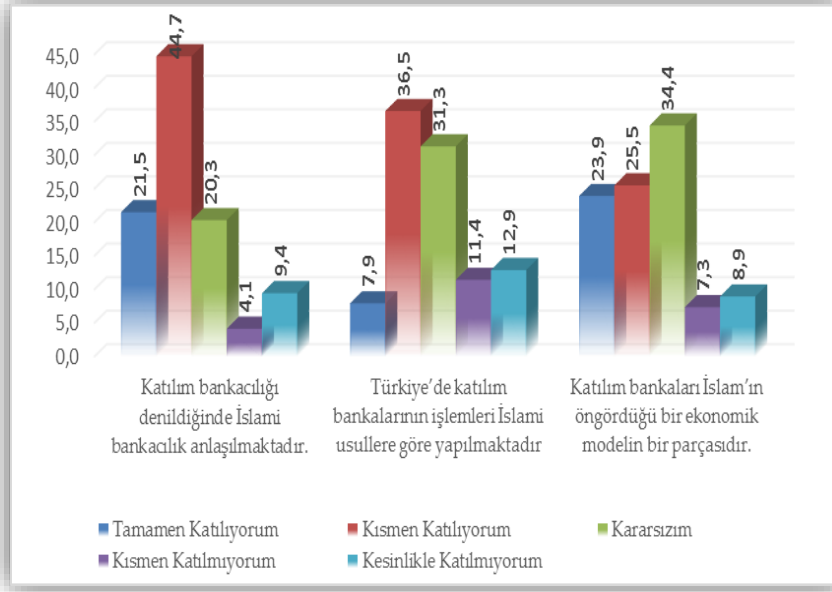
4.3.3. Katılımcıların Katılım Bankalarına Bakışına İlişkin Bulgular

Grafik 7: Sizce bankacılık sektöründe katılım bankaları (faizsiz bankacılık) olmalı mı?

Katılımcılara “bankacılık sektöründe katılım bankaları (faizsiz bankacılık) olmalı mı” sorusu sorulmuştur. Katılımcıların % 89,6’sı mutlaka olması gerektiğini söylerken, %3,3’ü olmaması gerektiğini beyan ederken % 7,1’i ise fikrinin olmadığını söylemiştir. Faizsiz bankacılığın olmaması hakkında görüş bildiren katılımcılardan faizli sistem ile üzerine bina edilmiş bir sistemde faizsiz bankaların aynı kanunlarla olamayacağı hususunda gerek anket formlarına şerh düşerek gerekse şifahi olarak beyan etmişlerdir. Ancak genel olarak faizsiz bankacılık konusunda katılımcıların beklenen şekilde fikir beyan ettikleri belirtilebilir.

Grafik 8: Katılım Bankalarına Bakış²

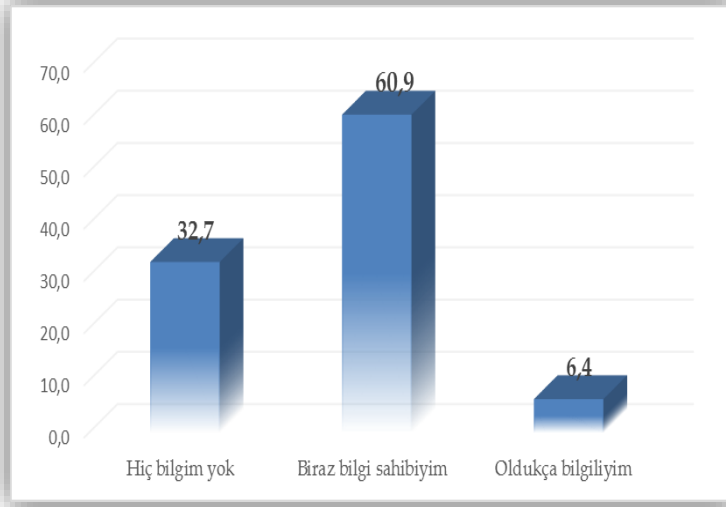

Katılımcılara katılım bankalarının İslamiliği konusundaki görüşlerine ilişkin sorular yöneltilmiştir. Bu sorularda katılım bankacılığının İslami yönünün ağırlığına göre tercih edilme durumlarının da artacağı beklenmektedir. Katılımcıların % 66,2’lik bir kısmı katılım bankacılığı dendiğinde İslami bankacılığın anlaşıldığını, % 44,4’ü Türkiye’de katılım bankalarının işlemlerinin İslami usullere göre yapıldığını, % 49,4’ü ise katılım bankalarının İslam’ın öngördüğü bir ekonomik modelin bir parçası olduğunu düşünmektedir. Burada dikkati çeken en önemli nokta kararsızların çoğunluğudur. Tüm önermelerde kararsızlar neredeyse katılımcıların üçte

² Cronbach Alpha katsayısı 0,750’dir. Bu anlamda katılımcıların katılım bankalarının islamiliğine bakışının iç tutarlılığına sahip olduğu belirtilebilir.

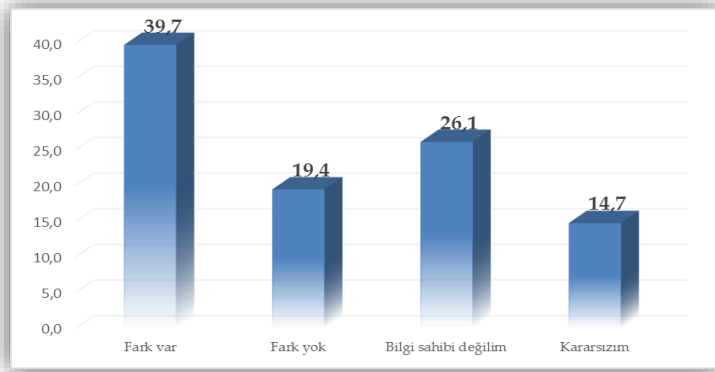
birini oluşturmaktadır. Bu veri katılım bankalarının İslamiliği konusunda tam olarak bilgilendirme yapılmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

Grafik 9: Katılım bankalarının yaptıkları işlemler hakkında ne kadar bilgi sahibisiniz?

Katılımcılara katılım bankalarının yaptığı işlemler hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları sorulmuştur. Katılım bankaları hakkında bilgi sahibi olan diyanet personeli faiz hassasiyetine sahipse faizli bankalardan ziyade faizsiz işlem yaptığı bilinen katılım bankalarını tercih edecektir. Katılımcılara katılım bankalarının işleyişi hakkında ne kadar bilgi sahibi oldukları sorulmuştur. Katılımcıların % 32,7'si hiçbir bilgilerinin olmadığını söylerken, % 60,9'u biraz bilgi sahibi olduklarını, % 6,4'ü ise oldukça bilgi sahibi olduklarını söylemiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun bu bankalar hakkında bilgi sahibi oldukları dikkate alındığında faizsiz işlem yaptıklarını da bildikleri kabul edilebilir. Bu soru ayrıca katılım bankalarının işlemleri ile ilgili haramlık ve helallik açısından fark olup olmadığı sorusu ile de teyit edilmiştir.

Grafik 10: Size göre ticari banka ile katılım bankalarının işlemleri arasında (haramlık-helallik açısından, faizli iş yapma) fark var mı?

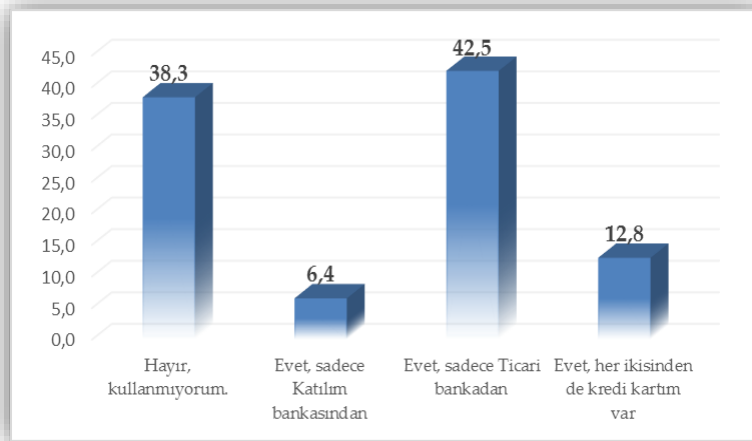
Katılımcılara katılım bankaları ile ticari bankalar arasında herhangi bir fark olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcıların % 39,7'si farkın olduğunu, % 19,4'ü farkın olmadığını %26,1'i bilgisi olmadığını, %14,7'si ise herhangi bir fikri olmadığını söylemiştir.

4.3.4. Katılımcıların Faizli İşlemlere İlişkin Hassasiyetine İlişkin Bulgular

Bu kısımda katılımcıların faizli işlemlere ilişkin hassasiyetine ilişkin bulgular değerlendirilecektir.

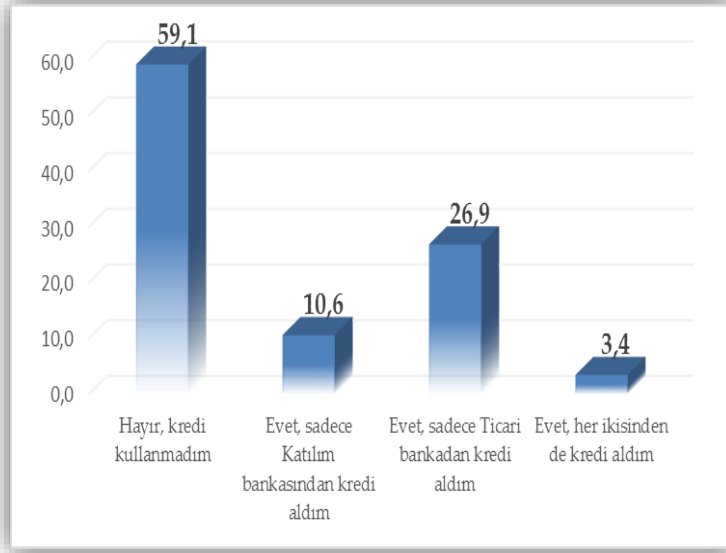
4.3.4.1. Kredi ve Kredi Kartı Kullanımına İlişkin Bulgular

Grafik 11: Kredi kartı kullanıyor musunuz? Kullanıyorsanız hangi bankada kredi kartınız var?

Katılımcıların % 38,3'ü kredi kartı kullanmadığını, % 6,4'ü sadece katılım bankasından kredi kartı sahibi olduğunu, % 42,5'i sadece ticari bankadan kredi kartı sahibi olduğunu, % 12,8'si ise her iki bankadan da kredi kartı sahibi olduğunu söylemiştir. Burada beklenen katılımcıların katılım bankasından kredi kartı sahibi olma oranının daha yüksek olması iken bu oran % 6,4 gibi oldukça düşük bir seviyededir. Katılımcıların % 42,1'nin yalnızca ticari bankadan kredi kartı sahibi olması faiz hassasiyeti anlamında olumsuz bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

Grafik 12: Herhangi bir nedenden dolayı bankalardan kredi kullandınız mı? Krediyi hangi bankadan aldınız?

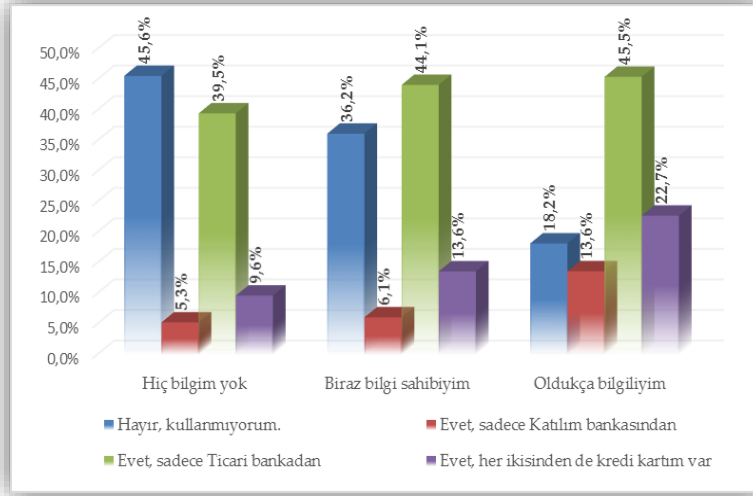

Katılımcılara herhangi bir nedenden dolayı bankalardan kredi kullanıp kullanmadıkları, eğer kullanmışlarsa hangi bankayı tercih ettikleri sorulmuştur. Katılımcıların %59,1'i kredi kullanmadığını, %10,6'sı sadece katılım bankasından kredi kullandığını, % 26,9'u sadece ticari bankadan kredi kullandığını, % 3,4'ü ise her iki bankadan da kredi kullandığını söylemiştir. Burada beklenen katılımcıların kredi ihtiyaçları olduğunda faizsiz şekilde işlediği (her ne kadar tartışmalar olsa da) bilinen katılım bankalarından kredi kullanmalarıdır. Ancak yukarıdan da görüldüğü gibi katılımcıların % 26,9'u herhangi bir nedenden dolayı yalnızca faizli ticari bankalardan kredi kullanmıştır. Katılımcıların % 26,9'unun yalnızca ticari bankadan kredi kullanması faiz hassasiyeti anlamında olumsuz bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda katılımcıların bilgi düzeyleri ile bankalardan kredi kartı kullanma ve kredi kullanma davranışları arasında çapraz tablo değerlendirmesi yapılmıştır.

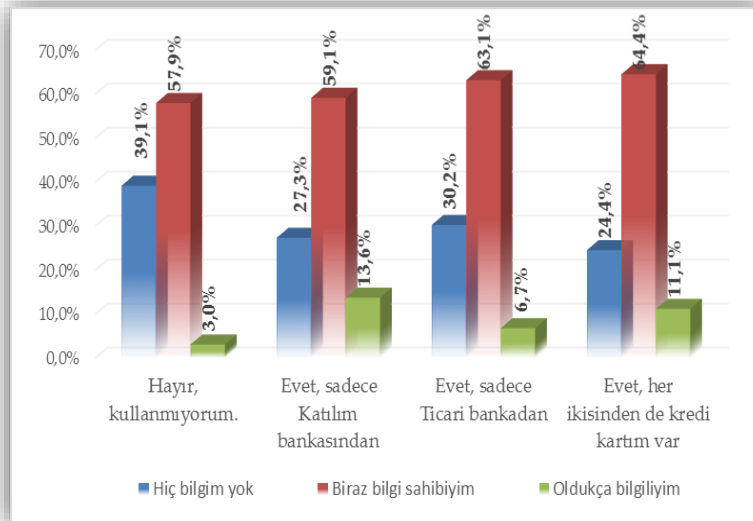
4.3.4.1.1. Bilgi Düzeyi ile Kredi Kartı Kullanma Alışkanlığına İlişkin Bulgular

Grafik 13: Bilgi Düzeyi ve Kredi Kartı Sahipliği Arasındaki Çapraz İlişki³

a) Bilgi Düzeyi ve Kredi Kartı Sahipliği

b) Kredi Kartı Sahipliği ve Bilgi Düzeyi

³ Pearson Kikare katsayısı 9.642 ($p = 0.141$)'dir. H_0 hipotezi: Gruplar arasında ilgi yoktur şeklindedir. Ki kare testine göre bu hipotez kabul edilmiştir.

Yukarıdaki çapraz tablodan da görüldüğü gibi katılım bankaları hakkında hiçbir bilgisi olmayan katılımcıların % 45,6'sı kredi kartı kullanmadığını, % 5,3'ü sadece katılım bankasından kredi kartı kullandığını, % 39,5'i sadece ticari bankadan kredi kartı kullandığını, % 9,6'sı ise her iki bankadan da kredi kartı kullandığını söylemektedir. Biraz bilgi sahibi olan katılımcıların % 36,2'si kredi kartı kullanmadığını, % 6,1'i sadece katılım bankasından kredi kartı kullandığını, % 44,1'i sadece ticari bankadan kredi kartı kullandığını, %13,6'sı ise her iki bankadan da kredi kartı kullandığını söylemektedir. Oldukça bilgi sahibi olan katılımcıların % 18,2'si kredi kartı kullanmadığını, % 13,6'sı sadece katılım bankasından kredi kartı kullandığını, % 45,5'i sadece ticari bankadan kredi kartı kullandığını, % 22,7'si ise her iki bankadan da kredi kartı kullandığını söylemektedir.

Yukarıdaki çapraz tablodan da görüldüğü gibi ticari bankaların sunduğu kredi kartlarını kullanan katılımcıların % 30,2'si katılım bankalarının işleyişi hakkında hiç bilgi sahibi olmadıklarını, % 63,1'i katılım bankalarının işleyişi hakkında biraz bilgi sahibi olduklarını, % 6,7'si ise oldukça bilgili olduklarını söylemektedir. Her iki bankanın da kredi kartını kullananların bilgi düzeyleri sırasıyla %24,4, % 64,4 ve % 11,1'dir. Buradan da görüldüğü gibi katılımcılar katılım bankaları hakkında bilgi sahibi olmalarına rağmen ticari bankaları daha fazla tercih etmektedirler.

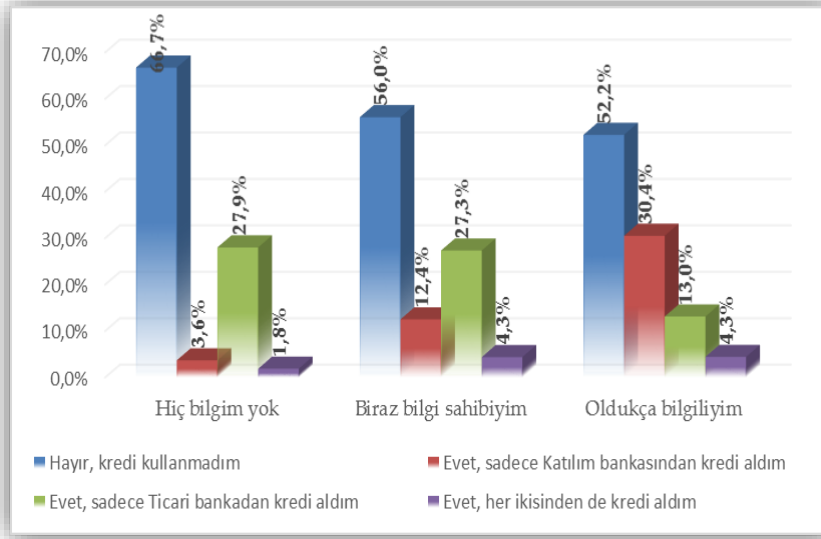
Katılım bankalarının yaptıkları işlemler hakkında bilgi sahibi olma ile kredi kartı kullanımı arasında ilgi yoktur. Yani bu veri çerçevesinde katılımcıların kredi kartı kullanma konusunda hassas olmadığı belirtilebilir⁴. Yukardan da görüldüğü gibi katılım bankalarının işleyişini bilmelerine rağmen çoğunluğu ticari bankalardan kredi kartını kullanmaktadırlar. Bu durum kişilerin kredi kartlarının borç tutarını zamanında ödedikleri durumda faiz ile ilişkilerinin olmayacağını bilmeleri şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca kişilerin maaşlarını ticari bankalardan almaları, bu bankaların kredi kartlarına sunulan avantajlar (taksit, her yerde kullanım kolaylığı, bonus gibi ödül kazanma şansı gibi) nedeniyle de tercih etmiş olabileceği düşünülmektedir⁵.

⁴ Elbette kredi kartı kullanımı tek başına bir hassasiyet göstergesi değildir. Katılımcıların faiz hassasiyetinin daha net ortaya konulabilmesi için, katılımcılara "Kredi kartınızda hiç temerrüte düştünüz mü? şeklinde bir soru daha sorulması gerekirken bu soru sehven unutulmuştur. Bu kısmın yorumlanmasında bu kısıtın dikkate alınması gerekmektedir.

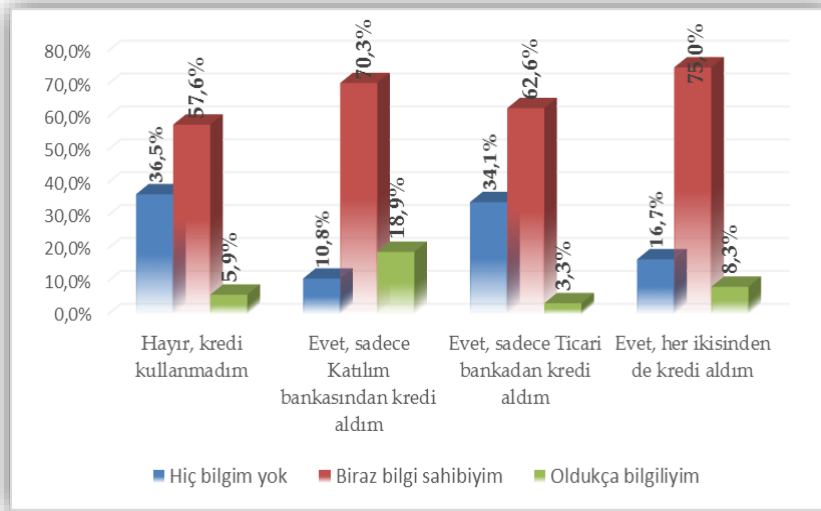
⁵ Diyanet personelinin kredi kartı tercih nedenleri gelecekte yapılacak çalışmalar için bir motivasyon teşkil edebilir.

Grafik 14: Bilgi Düzeyi ve Kredi Kullanımı Arasındaki Çapraz İlişki⁶

a) Bilgi Düzeyi ve Kredi Kullanımı

b) Kredi Kullanımı – Bilgi Düzeyi

⁶Pearson Kikare katsayısı 18.020 ($p= 0.005$)'dir. H_0 hipotezi: Gruplar arasında ilgi yoktur şeklindedir. Ki kare testine göre bu hipotez red edilmiş ve değişkenler arasında ilişki vardır hipotezi kabul edilmiştir.

Yukarıdaki çapraz tablodan da görüldüğü gibi katılım bankaları hakkında hiçbir bilgisi olmayan katılımcıların % 66,7'si kredi kullanmadığını, %3,6'sı sadece katılım bankasından kredi kullandığını, % 27,9'u sadece ticari bankadan kredi kullandığını, %1,8'i ise her iki bankadan da kredi kullandığını söylemektedir. Biraz bilgi sahibi olan katılımcıların % 56'sı kredi kullanmadığını, % 12,4'ü sadece katılım bankasından kredi kullandığını, % 27,3'ü sadece ticari bankadan kredi kullandığını, % 4,3'ü ise her iki bankadan da kredi kullandığını söylemektedir. Oldukça bilgi sahibi olan katılımcıların % 52,2'si kredi kullanmadığını, %30,4'ü sadece katılım bankasından kredi kullandığını, %13'ü sadece ticari bankadan kredi kullandığını, % 4,3'ü ise her iki bankadan da kredi kullandığını söylemektedir.

Yukarıdaki çapraz tablodan da görüldüğü gibi sadece ticari bankalardan kredi kullanan katılımcıların % 34,1'i katılım bankalarının işleyişi hakkında hiç bilgi sahibi olmadıklarını söylerken, % 62,6'sı katılım bankalarının işleyişi hakkında biraz bilgi sahibi olduklarını, % 3,3'ü ise oldukça bilgili olduklarını söylemektedir. Her iki bankanın da kredi kartını kullananların bilgi düzeyleri sırasıyla % 16,7, % 75 ve % 8,3'tür. Buradan da görüldüğü gibi katılımcılar bilgi sahibi olmalarına rağmen ticari bankalardan faizli kredi kullanmayı tercih etmektedirler.

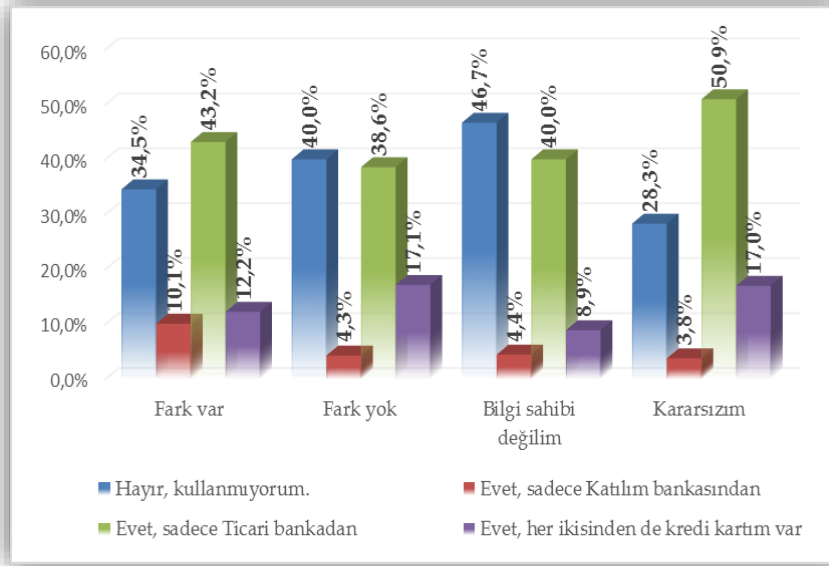
Katılım bankalarının yaptıkları işlemler hakkında bilgi sahibi olma ile kredi kullanımı arasında ilişki vardır. Yani burada katılımcılar kredi kullanma konusunda hassastırlar. Yukarıdan da görüldüğü gibi katılım bankalarının işleyişini bilmelerine rağmen ticari bankalardan kredi kullanmaktadırlar.⁷ Burada kişilerin bilmelerine rağmen faizli bir şekilde kredi kullanmalarının nedeni olarak ev veya araba alırken kredi kullanılabileceğine ilişkin fetvaların⁸ etkisinin olduğu belirtilebilir.

⁷ Diyanet personelinin kredi kullanma tercih nedenleri ileriki çalışmalarda araştırılabilir bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

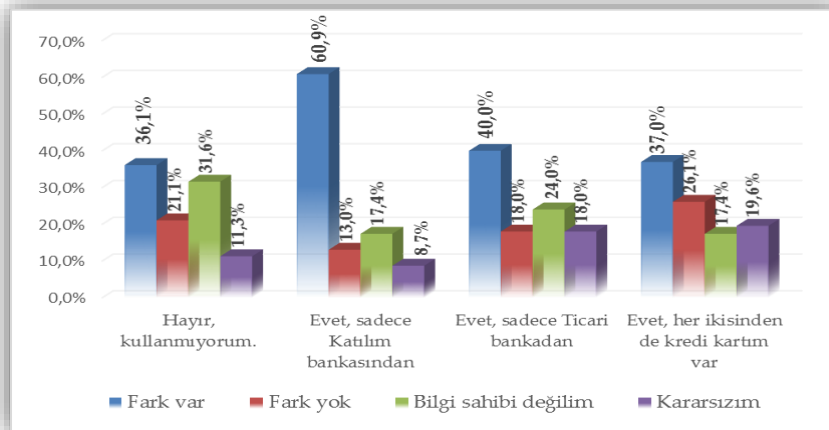
⁸ Kredi kullanımında bu fetvaların etkisi gelecekte yapılacak çalışmalar için bir motivasyon teşkil edebilir.

Grafik 15: Farkındalık ve Kredi Kartı Kullanma Arasındaki Çapraz İlişki⁹

a) Farkındalık ve Kredi Kartı Sahipliği

b) Kredi Kartı Sahipliği ve Farkındalık

Yukarıdaki çapraz tablodan da görüldüğü gibi katılım bankaları ile geleneksel bankalar arasında fark var diyen katılımcıların % 34,5'i herhangi bir bankadan kredi kartı kullanmadığını, % 10,1'i sadece katılım bankasından kredi kartı

⁹ Pearson Kikare katsayısı 13.805 (p= 0.129)'dur. H0 hipotezi: Gruplar arasında ilgi yoktur şeklindedir. Ki kare testine göre bu hipotez kabul edilmiştir.

kullandığını, % 43,2'si sadece faizli ticari bankadan kredi kartı kullandığını, % 12,2'si ise her iki bankadan da kredi kartı kullandığını söylemektedir. Bu iki banka arasında fark yok diyen, bilgi sahibi olmayan ve kararsız olan katılımcıların da kredi kartı kullanma durumu değerlendirildiğinde tüm durumlarda katılımcıların katılım bankasından ziyade faizli geleneksel bankalardan kredi kartı kullandıkları görülmektedir. Bu oranlar sırasıyla %38,6, % 40 ve %50,9 olarak gerçekleşmiştir.

Yukarıdaki çapraz tablodan da görüldüğü gibi faizli ticari bankalardan kredi kartı alan katılımcıların % 40'ı iki banka arasında fark olduğunu söylerken, % 24'ü bilgi sahibi olmadığını, % 18'i ise kararsız olduğunu söylemektedir. Her iki bankanın da kredi kullanan katılımcıların farkındalık düzeyi sırasıyla % 37, % 17,4 ve % 19,6'dır.

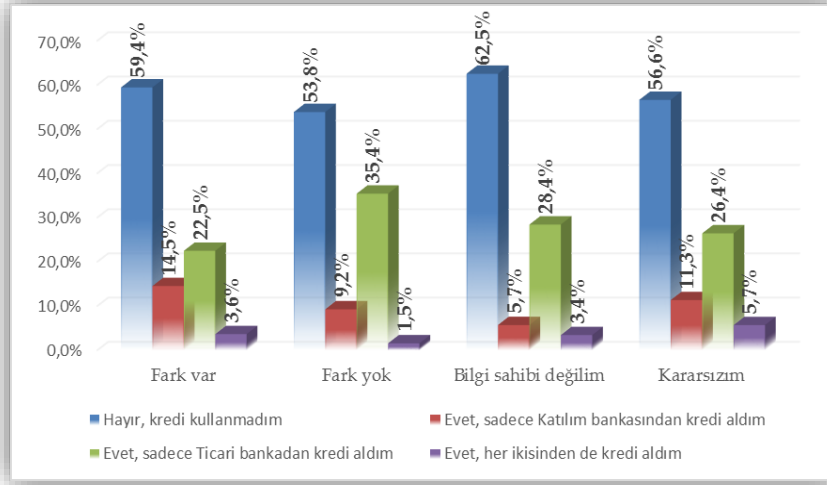
Katılım bankaları ve faizli ticari bankaların farkını bilme ile kredi kartı sahipliği arasında ilgi yoktur. Yani burada katılımcılar kredi kartı sahipliği konusunda hassas değildirler. Buradan da görüldüğü gibi katılımcılar iki banka arasında fark görmelerine rağmen faizli ticari bankaları katılım bankalarına göre daha fazla tercih etmektedirler. Bu durum kişilerin kredi kartlarının borç tutarını zamanında ödedikleri durumda faiz ile ilişkilerinin olmayacağını düşündükleri şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca kişiler ticari banka kredi kartlarına sunulan avantajlar (taksit, her yerde kullanım kolaylığı, bonus gibi ödül kazanma şansı gibi) nedeniyle de tercih etmiş olabilirler¹⁰.

¹⁰ Diyanet personelinin faizli bankaların kredi kartını ve kredilerini kullanma davranışları altında yatan gerekçelerin tespiti gelecekte yapılacak çalışmalar için bir motivasyon teşkil edebilir.

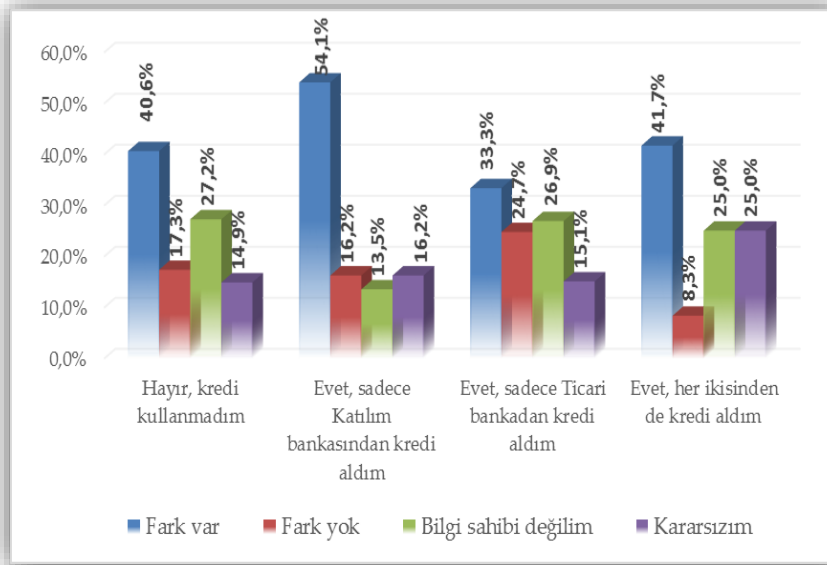
4.3.4.1.2. Farkındalık ile Kredi Kullanma Alışkanlığına İlişkin Bulgular

Grafik 16: Farkındalık ve Kredi Kartı Sahipliği Arasındaki Çapraz İlişki¹¹

a) Kar Payı ve Faiz Farkındalığı ve Kredi Kullanma

b) Kredi Kullanma ve Kar Payı Faiz Farkındalığı

¹¹ Pearson Kikare katsayısı 10.673 ($p = 0.299$)'dur. H_0 hipotezi: Gruplar arasında ilgi yoktur şeklindedir. Ki kare testine göre bu hipotez kabul edilmiştir.

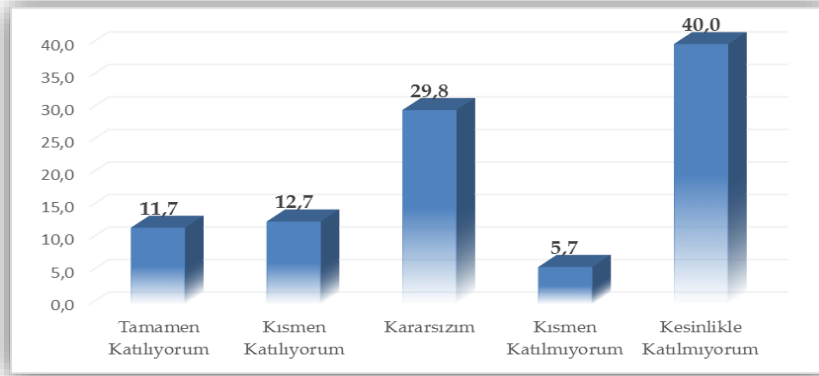
Yukarıdaki çapraz tablodan da görüldüğü gibi katılım bankaları ile geleneksel bankalar arasında fark var diyen katılımcıların %59,4'ü herhangi bir bankadan kredi kullanmadığını, % 14,5'i sadece katılım bankasından kredi kullandığını, % 22,5'i sadece faizli ticari bankadan kredi kullandığını, % 3,6'sı ise her iki bankadan da kredi kullandığını söylemektedir. Bu iki banka arasında fark yok diyen, bilgi sahibi olmayan ve kararsız olan katılımcıların da kredi kullanma durumu değerlendirildiğinde tüm durumlarda katılımcıların katılım bankasından ziyade faizli geleneksel bankalardan daha fazla kredi kullandıkları görülmektedir. Bu oranlar sırasıyla % 35,4, % 28,4 ve %26,4 olarak gerçekleşmiştir. Burada özellikle bilgi sahibi olmayanların ve kararsız olanların şüpheli şeylerden uzak kalmaları ve kredi kullanmamaları beklenmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde katılımcıların en az dörtte birinin faiz hassasiyetinin olmadığı belirtilebilir.

Yukarıdaki çapraz tablodan da görüldüğü gibi faizli ticari bankalardan kredi alan katılımcıların % 33,3'ü iki banka arasında fark olduğunu söylerken, % 26,9'u bilgi sahibi olmadığını, % 15,1'i ise kararsız olduğunu söylemektedir. Her iki bankanın da kredi kullanan katılımcıların farkındalık düzeyi sırasıyla % 45,5, % 8,3, %25 ve %25'tir.

Katılım bankaları ve faizli ticari bankaların farkını bilme ile kredi kullanımı arasında ilgi yoktur. Yani burada katılımcılar kredi kullanma konusunda hassas değildirler. Buradan da görüldüğü gibi katılımcılar iki banka arasında fark görmelerine rağmen faizli ticari bankaları katılım bankalarına göre daha fazla tercih etmektedirler.

4.3.4.1.3. Kredi Maliyeti ile Kredi Kullanma Davranışına İlişkin Bulgular

Grafik 17: Geleneksel banka ve katılım bankasını karşılaştırdığında kredi maliyeti hangi bankada daha düşükse oradan fon kullanırım.

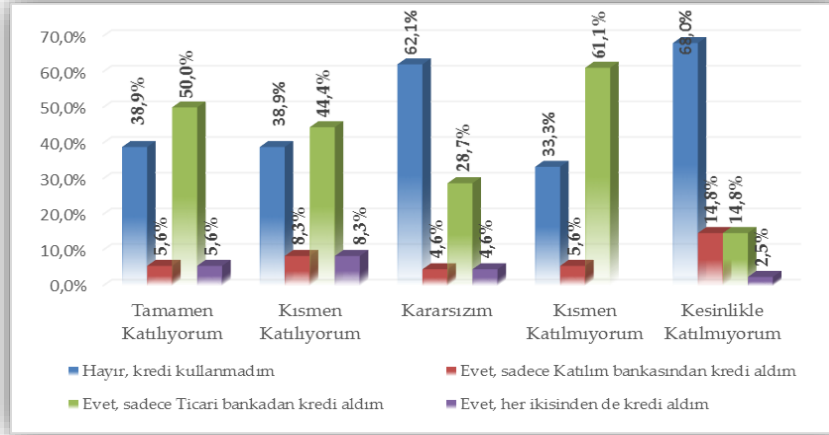

Katılımcıların kredi maliyeti ve fon kullanma davranışlarına ilişkin yöneltilen soruda %24,4'ü kredi maliyeti hangi bankada düşükse oradan kredi

kullanacağını söylerken, %45,7'si bu ifadeye katılmamaktadır. Katılımcıların % 29,8'i ise kararsız olduğunu belirtmektedir. Kararsızların oranının bu derece yüksek olması, katılımcıların fon kullanma konusunda faizli olup olmadığına bakmaksızın kredi maliyeti düşüklüğünü dikkate alması, diyanet personelinin çoğunluğunun faiz hassasiyetinin düşük olduğu şeklinde yorumlanabilir.

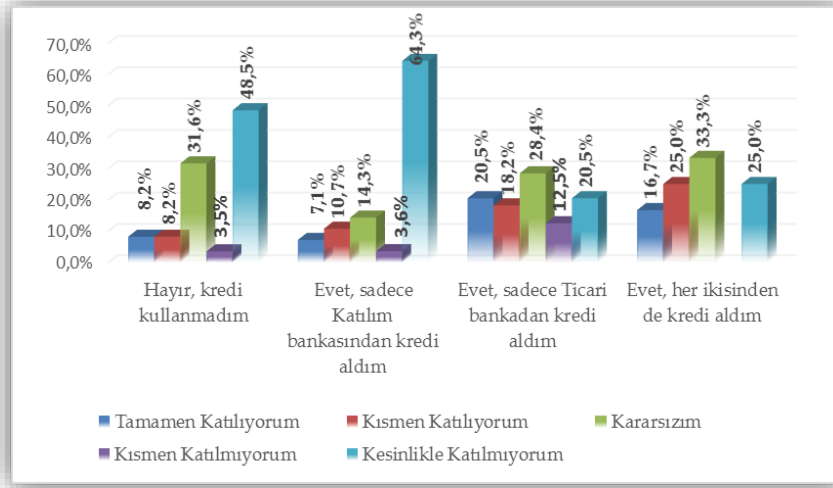
Grafik 18: Kredi Maliyeti ve Kredi Kullanımı Arasındaki Çapraz İlişki¹²

a) Kredi Maliyeti - Kredi Kullanma

¹²Pearson Kikare katsayısı 42.177 ($p= 0.000$)'dir. H0 hipotezi: Gruplar arasında ilgi yoktur şeklindedir. Ki kare testine göre bu hipotez red edilmiş ve değişkenler arasında ilişki vardır hipotezi kabul edilmiştir.

b) Kredi Kullanma – Bilgi Düzeyi

“Geleneksel banka ve katılım bankasını karşılaştırdığımda kredi maliyeti hangi bankada daha düşükse oradan fon kullanırım” yargısı ile kredi kullanma davranışı karşılaştırılmıştır. Yukarıdaki çapraz tablodan da görüldüğü gibi bu yargıya kısmen katılmayanların % 61,1’i faizli ticari bankadan % 5,6’sı katılım bankasından kredi almıştır. Fiili durum beklenen durumun tam tersidir. Diyanet personelinin kredi maliyetini dikkate aldığı, faizi dikkate almadığı ve kredi maliyetini göz önüne alarak fon kullanma davranışı gösterdiği belirtilebilir.

Yukarıdaki çapraz tablodan da görüldüğü gibi faizli ticari bankalardan kredi kullanan katılımcıların %33’ü kredi maliyetini dikkate almaksızın katılım bankalarından kullanacağını beyan etmelerine rağmen ticari bankalardan kredi kullanmışlardır. Kararsızların oranı burada da % 28,4 olarak beklenenden yüksektir.

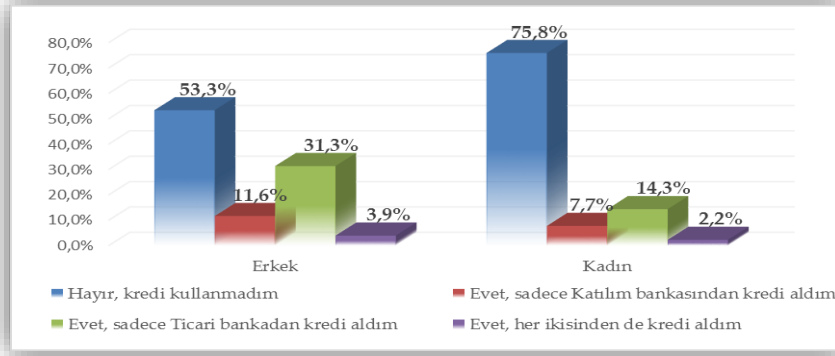
Kredi maliyeti ile kredi kullanımı arasında ilişki vardır. Yani burada katılımcılar kredi maliyetini dikkate almaktadırlar. Yukarıdan da görüldüğü gibi katılım bankalarının işleyişini bilmelerine rağmen kredi maliyeti düşükse ticari bankalardan kredi kullanmaktadırlar. Bu da faiz konusunda hassasiyetin düşük olduğu şeklinde yorumlanabilir.

4.3.4.1.3. Cinsiyet ile Kredi Kullanma Davranışına İlişkin Bulgular

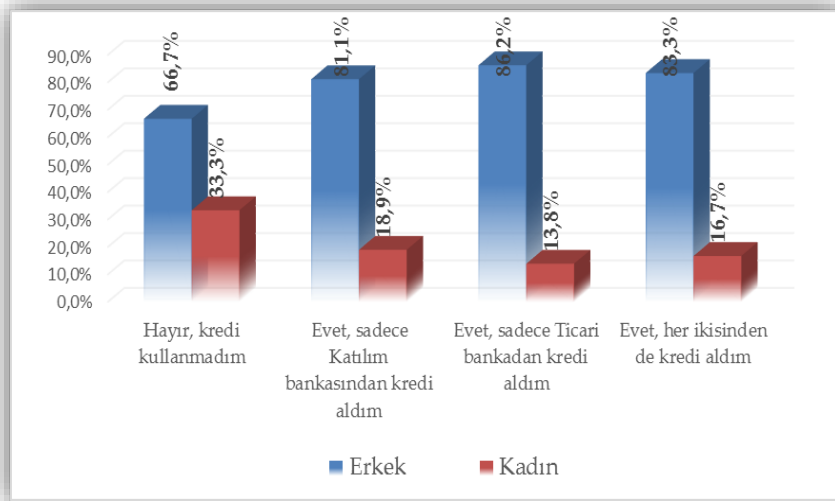
“Herhangi bir nedenden dolayı bankalardan kredi kullandınız mı?” “Krediyi hangi bankadan aldınız?” sorusu ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişki ki kare analizi ile test edilmiştir.

Grafik 19: Cinsiyet ve Kredi Kullanımı Arasındaki Çapraz İlişki¹³

a) Cinsiyet – Kredi Kullanma Davranışı

b) Kredi Kullanma Davranışı - Cinsiyet

¹³Pearson Kikare katsayısı 14.507 ($p= 0.002$)’dir. H_0 hipotezi: Gruplar arasında ilişki yoktur şeklindedir. Ki kare testine göre bu hipotez red edilmiş ve değişkenler arasında ilişki vardır hipotezi kabul edilmiştir.

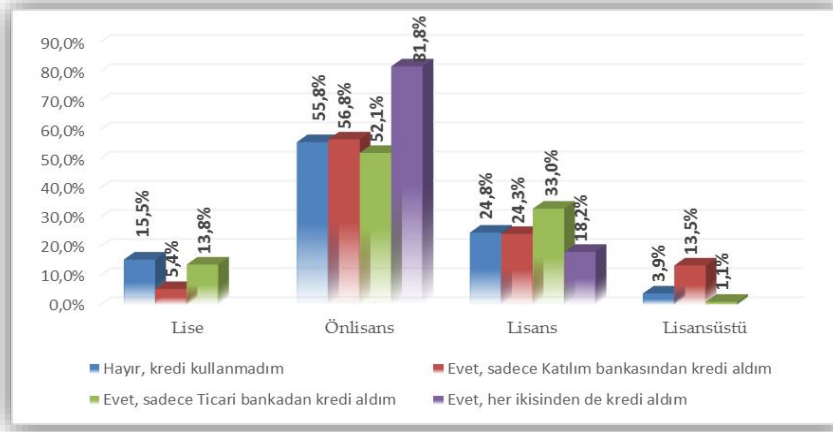
“Herhangi bir nedenden dolayı bankalardan kredi kullandınız mı?”, “Krediyi hangi bankadan aldınız?” sorusu ile cinsiyet değişkeni karşılaştırılmıştır. Yukarıdaki çapraz tablodan da görüldüğü gibi erkeklerin % 31,5’i faizli ticari bankadan % 11,6’sı katılım bankasından kredi almıştır. Kadınların % 14,3’ü faizli ticari bankadan % 7,7’si katılım bankasından kredi almıştır. Yukarıdaki çapraz tablodan da görüldüğü gibi faizli ticari bankalardan kredi kullanan katılımcıların % 86,2’si erkek, % 13,8’i kadın personeldir. Bu iki tablo dikkate alındığında kadın personelin erkek personelden faiz konusunda daha hassas olduğu görülmektedir.

4.3.4.1.4. Eğitim ile Kredi Kullanma Davranışına İlişkin Bulgular

“Herhangi bir nedenden dolayı bankalardan kredi kullandınız mı?” “Krediyi hangi bankadan aldınız?” sorusu ile eğitim değişkeni arasındaki ilişki ki kare analizi ile test edilmiştir.

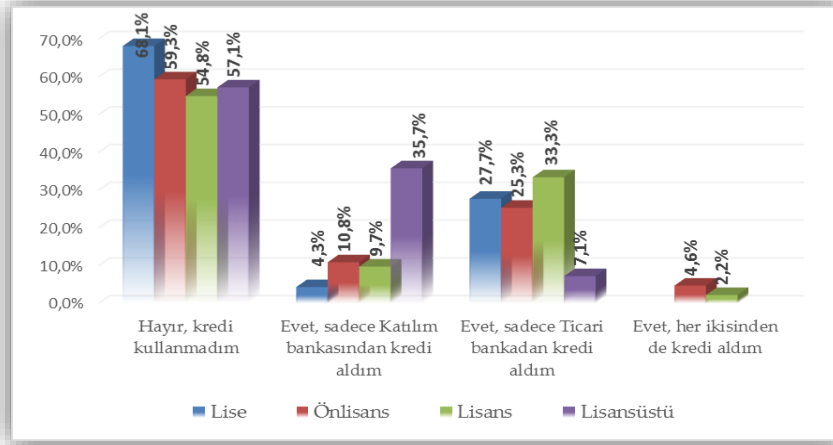
Grafik 20: Eğitim ve Kredi Kullanımı Arasındaki Çapraz İlişki¹⁴

a) Eğitim – Kredi Kullanma Davranışı

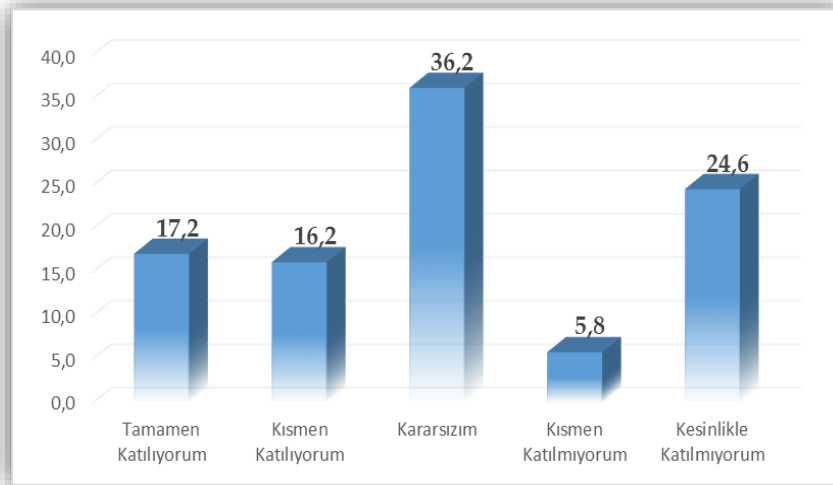
¹⁴Pearson Kikare katsayısı 18.324 (p= 0.032)’dir. H0 hipotezi: Gruplar arasında ilişki yoktur şeklindedir. Ki kare testine göre bu hipotez red edilmiş ve değişkenler arasında ilişki vardır hipotezi kabul edilmiştir.

b) Kredi Kullanma Davranışı - Eğitim

“Herhangi bir nedenden dolayı bankalardan kredi kullandınız mı?” “Krediyi hangi bankadan aldınız?” sorusu ile eğitim durumu karşılaştırılmıştır. Yukarıdaki çapraz tablodan da görüldüğü üzere önlisans eğitimi almış kişilerin % 52,1’i faizli ticari bankadan, lisans eğitimi almış kişilerin ise % 33’ü faizli ticari bankadan kredi almıştır. Faizli ticari bankadan kredi kullananlar içindede en fazla bu bankayı % 33,3 ile lisans meunlarının tercih ettiği görülmektedir.

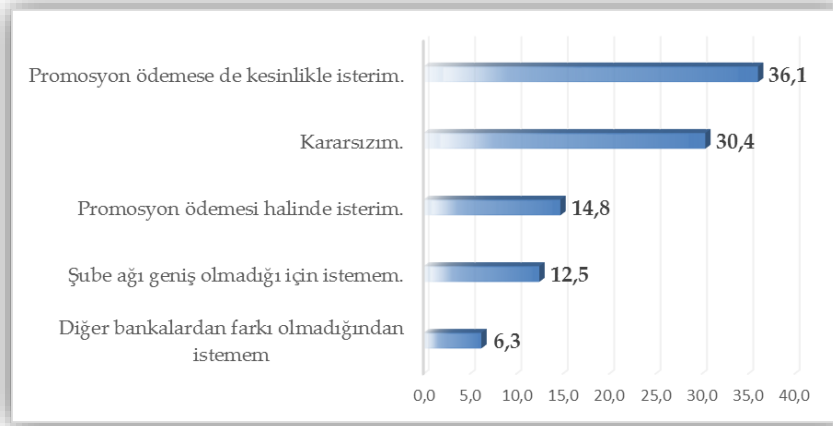
Grafik 21: Vade farkı oranı yüksek olsa da her halükarda katılım bankasından kredi alırım.

Katılımcılara vade farkı oranı yüksek olsa da katılım bankasından kredi alıp almayacağı sorulmuştur. Katılımcıların %33,4'ü her halükarda katılım bankasından kredi alacağını söylerken, % 30,4'ü ise geleneksel bankalardan kredi alacağını söylemiştir. Katılımcıların % 36,2'si ise kararsız olduğunu belirtmektedir. Burada beklenen diyanet personelinin vade farkı olsa da faizli çalışan bir bankaya kredi için başvurmaması iken beklenen sonuç çıkmamış personelin üçte biri faizli banka tercih edeceğini belirtmiştir. Kararsızların oranının bu derece yüksek olması ve kredi kullanma konusunda diyanet personelinin faizli olup olmadığına bakmaksızın vade farkı oranı düşüklüğünü dikkate alması personelin çoğunluğunun hassasiyetinin düşük olduğu şeklinde yorumlanabilir.

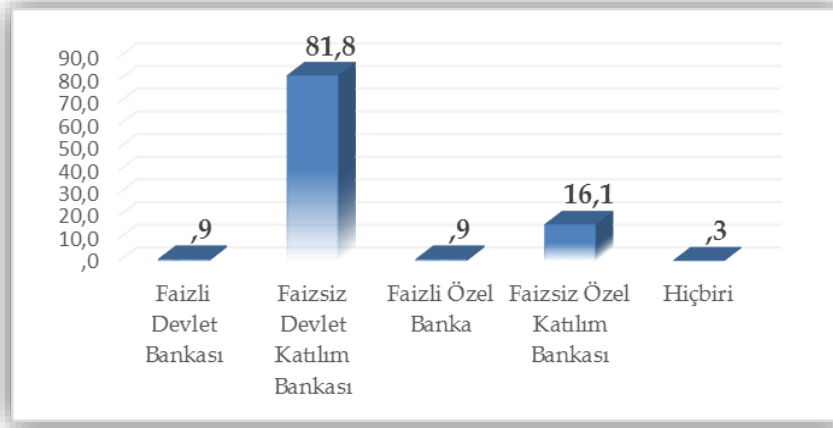
4.3.4.2. Katılımcıların Maaşını Almak İsteddiği ve Parasını Değerlendirmek İstedığı Banka Tercihine İlişkin Bulgular

Grafik 22: Maaşınızı katılım bankasından almak ister misiniz?

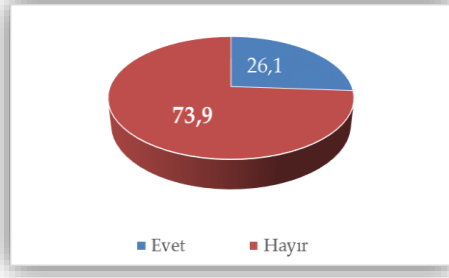
Katılımcılara maaşlarını katılım bankalarından almak isteyip istemedikleri sorulmuştur. Burada katılımcıların %36,1'lik bir kısmı promosyon ödemesi de kesinlikle isteyeceğini belirtmiştir. Katılımcıların % 30,4'ü kararsız olduğunu belirtmişken diğer katılımcılar farklı gerekçelerle almak istemediklerini belirtmişlerdir.

Grafik 23: Paranızı değerlendireceğiniz zaman aşağıdakilerden hangisini tercih edersiniz?

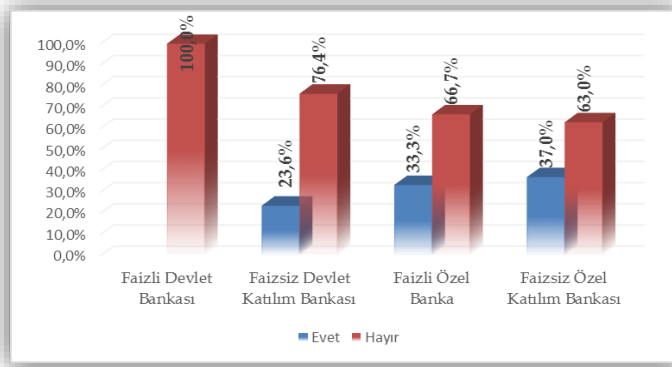

Katılımcılara paralarının ne şekilde değerlendirecekleri sorulduğunda % 81,8 gibi büyük bir çoğunluğu faizsiz devlet bankasında, % 16,1'lik kısmı ise faizsiz özel bankada değerlendireceğini söylemiştir. % 1,8 gibi çok düşük bir oranı faizli bankada değerlendireceğini belirtmiştir. Burada katılımcıların devlet bankasına daha fazla güvendiği sonucuna ulaşılabilir.

Hassasiyet anlamında bu tavır beyanı önemlidir. Ancak katılımcılara herhangi bir katılım bankasında hesaplarının olup olmadığı sorulduğunda % 73,9'lık kısmının hesabının olmadığı görülmektedir. Bu durum kişilerin düşünceleri ile eylemlerinin uyuşmadığını göstermektedir. Burada katılımcılar her ne kadar maaşlarını faizli bankalardan almak durumunda kalsalar da, katılımcılardan beklenen bir katılım hesabı açmış olmalarıdır.

Grafik 24: Herhangi bir katılım bankasında hesabınız var mı?

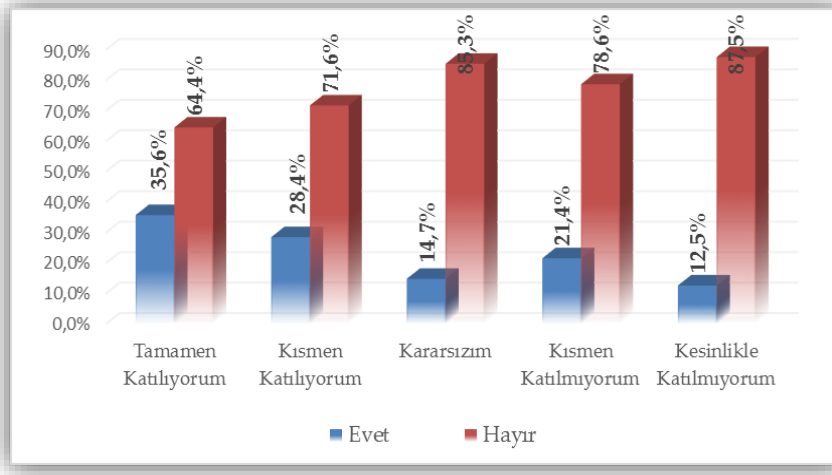
Katılımcıların % 73,9 gibi büyük bir çoğunluğunun herhangi bir katılım bankasında hesabının olmadığı görülmektedir.

Grafik 25: Parayı Değerlendirme Tercihi – Banka Hesap Durumu¹⁵

Parasını faizsiz devlet bankasında değerlendirmek isteyenlerin % 76,4'sının herhangi bir katılım bankasında hesabı yoktur. Faizsiz özel bankada değerlendirebileceklerini söyleyenlerin % 63'ünün de herhangi bir katılım bankasında hesabı yoktur. Bu anlamda diyanet personelinin farkındalığı olmasına rağmen fiiliyatta bunu hassasiyete dönüştürmedikleri belirtilebilir.

¹⁵ Pearson Kikare katsayısı 8.148 ($p= 0.086$)'dur. H0 hipotezi: Gruplar arasında ilişki yoktur şeklindedir. Ki kare testine göre bu hipotez zayıf bir şekilde red edilmiş ve değişkenler arasında ilişki vardır hipotezi kabul edilmiştir.

Grafik 26: Katılım bankası denildiğinde İslami bankacılık anlaşılır- Katılım bankası hesap durumu¹⁶

Yukarıdaki çapraz tablodan da görüldüğü gibi katılım bankası dendiğinde İslami bankacılık anlaşılır önermesine tamamen katılan katılımcıların % 64,4'ünün herhangi bir katılım bankasında hesabı olmadığı, % 35,6'sının ise hesabı olduğu, kısmen katılıyorum diyenlerde de bu oranların sırasıyla %71,6 ve % 28,4 olduğu görülmektedir. Bu önermeye katılmalarına rağmen katılımcıların katılım bankalarında hesaplarının olmaması faiz konusundaki hassasiyetin zayıflığı şeklinde yorumlanabilir.

Sonuç

Diyanet personeli faiz ile ilgili konularla sık sık karşılaştığı hipotezi doğrulanmaktadır. Katılımcıların aslında çok sık faizle ilgili konuşma ortamı içerisinde olduğu, vaaz ve hutbelerde müstakil konu olarak cemaate faiz ile ilgili sıklıkla bilgi verdikleri görülmektedir. Bu anlamda faiz konusunun diyanet personelinin yıl içerisinde karşısına çıktığı ve personelin cemaati bilgilendirdiği görülmektedir. Bu anlamda diyanet personelinin bu bilgilendirmeyi daha sağlıklı yapmalarının önemi de açıktır.

Diyanet personelinin faiz konusunda farkındalıkları yüksektir hipotezi doğrulanmaktadır. Bu bağlamda katılımcıların çok büyük çoğunluğu kredi kartı kullanımında gecikme faizinin caiz olmadığını, her şekilde haram olduğunu düşünmektedir. Ayrıca katılımcıların yarısına yakını bankacılık sektörünün uyguladığı faiz ile enflasyon farkının eşdeğer kabul edilmeyeceğini

¹⁶ Pearson Kikare katsayısı 18.020 (p= 0.019)'dur. H0 hipotezi: Gruplar arasında ilişki yoktur şeklindedir. Ki kare testine göre bu hipotez red edilmiş ve değişkenler arasında ilişki vardır hipotezi kabul edilmiştir.

ve dörtte üçü de bunun her durumda haram olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda katılımcıların faiz konusunda farkındalık sahibi olduğu belirtilebilir. Ancak katılımcıların kafası kar payı ile faizin aynı olup olmadığı konusunda karışıktır. Burada katılımcıların dörtte biri kar payı ile faizi aynı görürken, dörtte birinden biraz fazlası da fikri olmadığını beyan etmiştir. Evet diyenlerin ve fikri olmayanların oranının bu kadar yüksek olması hassasiyet konusunda olumsuz bir gösterge olarak belirtilebilir.

Katılımcılara katılım bankacılığı dendiğinde İslami bankacılığı anlayacakları hipotezi doğrulanmaktadır. Katılımcıların üçte ikilik bir kısmı katılım bankacılığı dendiğinde İslami bankacılığın anlaşıldığını, yarısına yakını da Türkiye’de bu bankaların işlemlerinin İslami usullere göre yapıldığını düşünmektedir. Katılımcılara göre *katılım bankaları İslam’ın öngördüğü bir modelin parçasıdır hipotezi* tam olarak doğrulanamamıştır. Katılımcıların yarısı katılım bankalarının İslam’ın öngördüğü bir ekonomik modelin bir parçası olduğunu düşünmektedir. Tüm önermelerde kararsızlar neredeyse katılımcıların üçte birini oluşturmaktadır. Bu veri katılım bankalarının İslamiliği konusunda tam olarak bilgilendirme yapılmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

Katılımcılar katılım bankalarının yaptıkları işlemler hakkında bilgi sahibidir hipotezi doğrulanmaktadır. Buna göre katılımcıların büyük çoğunluğunun katılım bankaları hakkında bilgi sahibidir ve bu anlamda bu bankaların faizsiz işlem yaptıklarını bildikleri de kabul edilebilir.

Katılımcılar ticari banka ile katılım bankalarının işlemleri arasında (haramlık-helallik açısından, faizli iş yapma) farkı bilmektedirler hipotezi doğrulanmaktadır. Bu anlamda katılımcıların yarısına yakını katılım bankaları ile ticari bankalar arasında fark olduğunu düşünmektedir. Ancak burada katılımcıların diğer yüzde kırkı ise bilgi sahibi ya da fikri olmayan katılımcılardır. Diyanet personelinin halkla her an iç içe olduğu ve faiz konusu ile çok sık olarak karşılaştığı dikkate alındığında bu konuda bilgi sahibi olmaları beklenmektedir.

Diyanet personeli katılım bankalarının verdiği kredi kartını kullanır hipotezi doğrulanamamıştır. Diyanet personelinin yarısına yakını faizli ticari bankalar tarafından verilen kredi kartlarını kullanmaktadırlar. Bu durum faiz hassasiyeti anlamında olumsuz bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

Diyanet personeli, krediye ihtiyaç duyduğunda faizsiz kredi veren kurumları tercih eder hipotezi doğrulanamamıştır. Diyanet personelinin dörtte biri faizli ticari bankalar tarafından verilen kredileri kullanmaktadırlar. Bu oran çok daha düşük beklenmesine rağmen beklenenden çok yüksek çıkmıştır. Bu durum faiz hassasiyeti anlamında olumsuz bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

Ticari banka ile katılım bankalarının işlemleri arasında (haramlık-helallik açısından, faizli iş yapma) farkı bilen müşteriler katılım bankasını seçer hipotezi doğrulanamamıştır. Kredi kartı kullanımına ve kredi kullanımına ilişkin çapraz tablo sonuçları hem bilgi düzeyi hem de farkındalığı yüksek olan diyanet personelinin faizli ticari bankaları katılım bankalarından daha fazla tercih ettiğini göstermektedir.

Geleneksel banka ve katılım bankasını karşılaştırdığımda kredi maliyeti hangi bankada daha düşükse oradan fon kullanım hipotezi doğrulanmaktadır. Katılımcıların üçte biri kredi maliyetine bakmaksızın katılım bankalarını tercih edeceğini belirtirken, üçte biri kredi maliyetine bakarak ticari bankayı tercih edeceğini, kalan üçte biri ise kararsız olduğunu söylemiştir. Beklenen katılım bankasını tercih edecek katılımcıların oranının daha yüksek kararsızların oranının daha düşük olmasıdır. Her ne kadar katılımcıların üçte biri katılım bankasını tercih ederim dese de bunların büyük bir çoğunluğunun söylem ve eylemi çelişmekte, kredi ihtiyaçları olduğunda faizli bankaları tercih ettikleri görülmektedir.

Diyanet personelinin maaşını alacağı bankayı seçme hakkı sunulduğunda katılım bankasını tercih eder hipotezi doğrulanamamıştır. Katılımcıların üçte biri bunu istememekte üçte bir ise kararsızdır. Faiz hassasiyeti olan bir bireyin kararsız olmaması gerektiği dikkate alındığında katılımcıların çoğunluğunun katılım bankasını seçmeyeceği belirtilebilir.

Diyanet personelin parasını değerlendireceği zaman katılım bankasını tercih eder hipotezi doğrulanamamıştır. Zira katılım bankası dendiğinde İslami bankacılığın anlaşılacağını ve parasını katılım bankasından değerlendireceğini söyleyen kişilerin dörtte üçünün herhangi bir katılım bankasında hesabı yoktur.

Diyanet personeli kredi kartı kullanırken faizsiz bankalar tarafından verilen kredi kartını kullanır hipotezi doğrulanamamıştır. Kredi kartı kullanan katılımcıların ağırlıklı olarak faizli bankalar tarafından sunulan kredi kartını kullandığı görülmüştür. Her ne kadar kredi kartının ödemesinde gecikme olmadığında faiz ile ilişkisi olmayacak olsa da diyanet personelinin katılım bankalarının kredi kartını kullanması beklenmektedir.

Diyanet personeli krediye ihtiyaç duyduğunda faizsiz kredi veren kuruluşları tercih eder hipotezi doğrulanamamıştır. Kredi kullanmış olan katılımcıların ağırlıklı olarak faizli bankalardan kredi kullandığı görülmüştür.

Diyanet personeline imkân sunulduğunda maaşını katılım bankasından almak ister hipotezi doğrulanamamıştır. Katılımcıların üçte biri promosyon ödemese de kesinlikle katılım bankasından maaş almayı isteyeceğini belirtmiştir. Diğer katılımcılar kararsızdır veya faizli bankaları tercih edeceğini belirtmiştir.

Diyanet personelinin çoğunluğunun katılım bankasında hesabı vardır hipotezi doğrulanamamıştır. Katılımcıların ancak dörtte birinin katılım bankasında hesabı vardır.

Diyanet personeli parasını katılım bankasında değerlendirir hipotezi doğrulanamamıştır. Katılımcılara paralarını nerede değerlendirecekleri sorulduğunda her ne kadar faizsiz devlet bankasında diyenlerin oranı yüksek olsa da bu kişilerin dörtte üçünün herhangi bir katılım bankasında hesabı yoktur. Bu anlamda diyanet personelinin farkındalığı olmasına rağmen fiiliyatta bunu hassasiyete dönüştürmedikleri belirtilebilir.

Genel olarak değerlendirildiğinde diyanet personelinin neredeyse üçte birinin hiç faiz hassasiyeti olmadığı, üçte birinin kararsız olduğu ve sadece üçte birinin faiz hassasiyeti olduğu görülmektedir. Faiz konusunda hassas olmama ve birçok konuda kararsız olma oranları beklenenin oldukça üzerindedir. Toplumla iç içe olan, dini konularda ilk müracaat noktasında olan, ülkenin en uç noktalarına kadar yayılmış bir ağ içerisinde hizmet yürüten ve birçok açıdan toplumu etkileyen/etkileme potansiyeli olan diyanet personeli faizsiz bir sistemin oluşturulmasında göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir ve faiz hassasiyeti olmayan bir diyanet yapısı da bu faizsiz bir sistemin oluşturulması önündeki en büyük engellerden biri olacaktır. Bu anlamda diyanet personelinin faiz hassasiyetini düşüren nedenlerin tespit edilerek bunların ortadan kaldırılmasına yönelik politikaların üretilmesi önerilebilir.

Bir çalışmanın sınırlılıkları, aynı zamanda, gelecekte yapılacak çalışmalar için bir motivasyon teşkil edebilir. Özellikle diyanet personelinin faizsiz çalışma prensiplerine sahip katılım bankalarından ziyade ağırlıklı olarak faizli bankalardan kredi kartı kullanma ve kredi kullanmalarının altında yatan rasyonalitenin nedenlerinin derinlemesine araştırılması gelecekte yapılacak çalışmaların konusunu oluşturmaktadır ve gelecekte yapılacak çalışmalar için bir motivasyon teşkil edebilir. Bazı din adamlarının veya cemaatlerin ev, araba gibi ihtiyaçların karşılanmasında faizli bankalardan da kredi alınabileceğine yönelik fetvaları vardır. Her ne sebeple olursa olsun faizsiz prensiplere göre çalışan bir kurum dururken faizli bir kurumdan kredi kullanılmaması gerçekliği ve buna yönelik fetvaların da varlığı dikkate alındığında bu fetvaların faizli bankalardan kredi kullanmadaki etkisi gelecekte yapılacak çalışmaların konusunu oluşturmaktadır ve gelecekte yapılacak çalışmalar için bir motivasyon teşkil edebilir.

Kaynakça

- , «İslam Hukukunda İlet Kavramı ve Faizin İleti.» Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2006.
- , «Vatikan İslâmi Finansı Öneriyor, İslâmi Finans Neyi Öneriyor?, 2.Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu.» Vatikan İslâmi

- Finansı Öneriyor, İslâmi Finans Neyi Öneriyor?, 2.Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu. 2012. 7.
- . Modern Faizsiz Finansman Araçlarından GES ve Teverruk'un Fıkhi Tahlili", Fıkhi Açından Finans ve Altın İşlemleri: Tebliğler ve Müzakereler. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.
- . Sorularla Katılım Bankacılığı. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayın No:4, 2013.
- . Türkiye'de Katılım Bankacılığı. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2009.
- Ahmad, Norafifah ve Haron, Sudin (2002), "Perceptions of Malaysian Corporate Customers towards Islamic Banking Products and Services", International Journal of Islamic Financial Services, 3(4), 13-29.
- Akgüç, Öztin. 100 Soruda Türkiye'de Bankacılık. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1992.
- Akın, Cihangir. Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma. İstanbul, 1986.
- Aktepe, İshak Emin. İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık. İstanbul: Erkam Matbası, 2010.
- Al-Ajmi, Jasim , Hussain, Hameeda Aboo ve Al-Saleh, Nadhem (2009), "Clients of Conventional and Islamic Banks in Bahrain: How they choose which bank to patronize", International Journal of Social Economics, 36(11), 1086-1112.
- Âl-i İmrân suresi, ayet; 130
- Altener, Serkan. Türkiye'de Özel Finans Kurumlarının Bankacılık Sektörü İçindeki Yeri. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Amin, Hanudin (2008), "Choice Criteria for Islamic Home Financing: Empirical Investigation Among Malaysian Bank Customers", International Journal of Housing Markets and Analysis, 1(3), 256-274.
- Apak, Sudi. Uluslararası Finansal Teknikler. İstanbul: Bilim ve Teknik Yayınevi, 2. Baskı, 1995.
- Apil, Ali Rıza (2009), Türkiye Örneğinde Katılım Bankacılığına Müşteri Yaklaşımları [Customer Approach to Participatory Banking in the Case of Turkey] (TKBB No. Katılım Bankacılığının Finans Sektörüne Getirdiği Yenilik ve Açılımlar Başlıklı Bilimsel Araştırma Yarışması). Retrieved 2012, June 21.

- Atay, Serdar. Banka Muhasebesi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 2003.
- Bakara suresi, ayet; 275-276.
- Bakara suresi, ayet; 278-279.
- Bayındır, Servet. İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005.
- Beyzâvî. «Envârü't-tenzîl.» İstanbul, 1324. 585.
- Bhatti, Ghulam Ali, Hussain, Haroon ve Akbar, Zahid Ali (2010), “Determinants of Customer Satisfaction and Bank Selection in Pakistan”, *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 2(6), 536-554.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu içinde. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, tarih yok.
- Bulut, Halil İbrahim ve Bünyamin Er. Katılım Bankacılığında İki Yeni Finansal Teknik Önerisi: Mudaraba-Risk Sermayesi Yatırım Ortaklıkları ve Mudaraba-Risk Sermayesi Yatırım Fonları. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2009.
- Çizakça, Murat. İslam Dünyasında ve Batı’da İş Ortaklıkları Tarihi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Çürük, Suna Akten. İslami Finansın Türkiye’deki Gelişimi, Mevcut Sorunlar ve Çözüm Önerileri. KONYA: Doktora Tezi, 2013.
- Diyanet. diyanet.gov.tr. 2016.
http://www.diyanet.gov.tr/tr/kategori/istatistikler/136.
- Dusuki, Asyraf Wajdi ve Abdullah, Nurdianawati Irwani (2007), “Why do Malaysian Customers Patronise Islamic Banks”, *International Journal of Bank Marketing*, 25(3), 142-160.
- En-Neccar, Ahmed. İslam Ülkelerinde İktisadi ve İçtimai Kalkınma Stratejisi Olarak Bankalar. İstanbul: Çeriri Hayreddin Karaman, 1976.
- Erol, Cengiz ve El-Bdour, Radi (1989). “Attitudes, Behaviour, and Patronage Factors of Bank Customers towards Islamic Banks”, *International Journal of Bank Marketing*, 7(6), 31-37.
- Ersoy, Arif. Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli. Fatih-İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1987.

- Ertürk, Ahmet. Bankalar Kanunu'nda Özel Finans Kurumları : Değişikliğin Kamuoyundaki Yansımaları. İstanbul: Özel Finans Kurumları Birliği Vakfı, 2000.
- Es-Sadr, Muhammed Bakır. İslâm Ekonomi Sistemi, Çeviren; Beşir Eryarsoy. Cilt 3. Ankara: Rehber Yayıncılık, 1993.
- Fatma Tuba Çobankaya, Katılım Bankalarının Türkiye'deki Farkındalık Düzeyinin Tespiti: Batı Akdeniz Bölgesinde Bir Araştırma, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2014
- Fussilet suresi, ayet;39
- Gait, Alsadek ve Andrew, C. Worthington (2009a), Attitudes, Perceptions and Motivations of Libyan Retail Consumers Toward Islamic Methods of Finance (Griffith University No. Çalışma Notları Serisi).Retrieved 2012, June 21.
- Gait, Alsadek ve Andrew, C. Worthington (2009b), Libyan Business Firm Attitudes towards Islamic Methods of Finance (Griffith University No. Çalışma Notları Serisi). Retrieved 2012, June 21.
- Gerrard, Philip ve Cunningham, J. Barton (1997), "Islamic Banking: A Study in Singapore" , *International Journal of Bank Marketing*, 15(6), 204-216.
- Gerrard, Philip ve Cunningham, J. Barton (1997), "Islamic Banking: A Study in Singapore" , *International Journal of Bank Marketing*, 15(6), 204-216.
- Gerrard, Philip, ve J. Barton Cunningham. Islamic Banking: A Study in Singapore. 15 (6) cilt. *International Journal of Bank Marketing*, 15(6), 204-216., 1997.
- Gökalp, Mehmet Faysal ve Turan Güngör. İslam Toplumunun Ekonomik Yapısı. İstanbul: Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı, 1993.
- Günel, Vural. Özel Finans Kurumları. Ankara: Türkiye Bankalar Birliği, 1984.
- Hac suresi, ayet;5.
- Haron, Sudin , Norafifah, Ahmad ve Planisek, Sandra L. (1994), "Bank Patronage Factors of Muslim and Non-Muslim Customers", *International Journal of Bank Marketing*, 12(1), 32-40.
- Hatice Nermin Yılmaz, "Türkiye'de Katılım Bankaları Alanında Yaşanan Gelişmeler ve Katılım Bankalarında Müşteri Memnuniyeti: Türkiye

- Finans Katılım Bankası Örneği” (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Dumlupınar Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010
- Hegazy, Ibrahim A. (1995), “An Empirical Comparative Study between Islamic and Commercial Banks’ Selection Criteria in Egypt”, *International Journal of Commerce and Management*, 5(3), 46-61.
- Hezekiel 18:8. <http://www.bursakilisesi.com/kutsalkitap/?q=hez%2018:8>.
- İlmihal. II Cilt. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.
- İsra suresi, ayet;101
- İzmirli, İsmail Hakkı. «Usûl-i Fıkıh Dersleri.» İstanbul, 1329. 160.
- Karakaş, Salih. İslami Bankacılık. İstanbul, 2002.
- Karakaya, Aykut ve Karamustafa, Osman (2004), “Bankalarda Teknoloji Yoğun Finansal Ürünlerin Kullanılmasında Müşteri Özelliklerinin Rolü” [The Role of Customer Features on the use of Technology Intensive Financial Products in Banks], *Active Bankacılık ve Finans Dergisi*, 38:1-6.
- Karakaya, Aykut, ve Osman Karamustafa. Bankalarda Teknoloji Yoğun Finansal Ürünlerin Kullanılmasında Müşteri Özelliklerinin Rolü. Cilt 38. [The Role of Customer Features on the use of Technology Intensive Financial Products in Banks] *Active Bankacılık ve Finansal Dergisi*, 2004.
- Karakuş, Abdil. İslam Hukuk Kaynaklarındaki Faiz Kavramının Modern Ekonomi Bağlamına Yeniden Değerlendirilmesi. Yüksek lisans Tezi. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler, 2006.
- Karaman, Hayrettin. Mukayeseli İslam Hukuku. Nesil Yayınları, İstanbul, 1991
- Karapınar, Aydın. Özel Finans Kurumları ve Muhasebe Uygulamaları. Ankara: Gazi Kitabevi, 2003.
- Kaynak, Erdener (1986), “How to Measure Your Bank’s Personality: Some Insights from Canada”, *International Journal of Bank Marketing*, 4(3), 54-68.
- Kaynak, Erdener. How to Measure Your Bank’s Personality: Some Insights from Canada. Cilt 4(3). Canada: *International Journal of Bank Marketing*, 1986.
- Kur'an Yolu. Türkçe Meal ve Tefsiri. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012.

- Laroche, Michel , Rosenblatt, Jerry A. ve Manning, Terrill (1986), “Services Used and Factors Considered Important in Selecting a Bank: An Investigation across Diverse Demographic Segments”, *International Journal of Bank Marketing*, 4(1), 35-55.
- Lee, Kun-ho ve Ullah, Shakir (2011), “Customers’ attitude toward Islamic Banking in Pakistan”, *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 4(2), 131- 145.
- Marimuthu, Maran , Chan, Wai Jing , Lim, Phei Gie , Low, Pey Mun ve Tan, Yew Ping (2010), “Islamic Banking: Selection Criteria and Implications”, *Global Journal of Human Social Science*, 10(4:1), 52-62.
- Metawa, Saad A. ve Almossawi, Mohammed (1998), “Banking Behaviour of Islamic Bank Customers: Perspectives and Implications”, *International Journal of Bank Marketing*, 16(7), 299-313.
- Metwally, M. (1996), “Attitudes of Muslims towards Islamic Banks in a Dual-banking System”, *American Journal of Islamic Finance*, 6(1), 11-17.
- Mustafa Mürsel Eskici, Türkiye’de Katılım Bankacılığı Uygulaması ve Katılım Bankaları’nın Müşteri Özellikleri (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2007.
- Müslim Musakat. 82.
- Nahl suresi, ayet;92
- Narin, Rasül. Ada’dan Pazara Sakarya. Sakarya: Sakarya Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, 2015.
- Naser, Kamal , Jamal, Ahmad ve Al-Khatib, Khalid (1999), “Islamic banking: a study of customer satisfaction and preferences in Jordan”, *International Journal of Bank Marketing*, 17(3), 135-151.
- Nisa suresi, ayet;160-161
- Okumuş, H. Şaduman (2005), “Interest-Free Banking in Turkey: A Study of Customer Satisfaction and Bank Selection Criteria”, *Journal of Economic Cooperation*, 26(4): 51-86.
- Omer, Hussein Sharif Hussein (1992), *The Implication of Islamic Beliefs and Practice on Islamic Financial Institutions in the UK* (Loughborough Üniversitesi, Loughborough No. Doktora Tezi). Retrieved 2012, June 21.

- Othman, AbdulQawi ve Owen, Lynn (2012), "Adopting and Measuring Customer Service Quality (SQ) in Islamic Banks: A Case Study in Kuwait Finance House", *International Journal of Islamic Financial Services*, 3(1), 1-26.
- Özgür, Ersan. Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği ve Mevduat Bankaları ile Rekabet Edebilirliği. Afyon: Dottora Tezi Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Özsoy, İsmail, Birol Görmez ve Seden Mekik, "Türkiye'de Katılım Bankalarının Tercih Edilme Sebepleri: Ampirik Bir Tetkik", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, XX, 1, Manisa, 2013
- Özsoy, İsmail. İslam Ansiklopedisi, Cilt 12, Faiz Maddesi, 110-126. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.
- Özsoy, İsmail. Faiz ve Problemleri. İstanbul: Nil Yayınları, 1994.
- Parlakkaya, Raif, ve Suna Akten Çürük. Finansal Rasyoların Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankalar Arasında Bir Tasnif Aracı Olarak Kullanımı: Türkiye Örneği. *Ege Akademik Bakış Dergisi* 3, no. 3 (2011): 398.
- Resmi Gazete. 20.09.2001, Sayı 24529. Başbakanlık, 2001.
- Rum suresi, ayet 39
- Taberî; XXI, 29-31. Câmi'ul-beyan. 29,31.
- Takan, Mehmet ve Boyacıoğlu Melek Acar. Bankacılık Teori, Uygulama ve Yöntem. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.: Erek Ofset, 2011.
- TBMM. 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun. Kanun, Ankara: Resmi Gazete, 22.06.1965.
- Tirmizi, "Tefsir"18. Tefsir, 18. tarih yok.
- TKBB. Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Belgesi 2015-2025. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2015.
- Tunç, Hüseyin. Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması. İstanbul: Nesil Yayınları, 2010.
- Türkiye Finans. 2014 Finansal Raporu. İstanbul: Türkiye Finans, 2014.
- Türkiye'de katılım bankacılığı ve müşteri tercih kriterleri üzerine bir uygulama: Isparta ili örneği / Participation banking in turkey and a study of customers selection criteria: The case of Isparta Yazar: Ömer Faruk Kılınç. Danışman: Prof. Dr. Levent Köseahyaoğlu. Süleyman

- Uçar, Mustafa. Türkiye’de–Dünyada Faizsiz Bankacılık ve Hesap. İstanbul: Faisal Eğitim Yardımlaşma Vakfı, 2001.
- Wakhid, S. C. ve Efrita, S. (2007), “Adapting Islamic Banks’ Carter Model: An Empirical Study in Riau’s Syariah Banks, Indonesia”, Proceeding Pesat, Sayı: 2, 120-127.
- Yavuz Atlı - Atilla Yücel, Bankacılık Sektöründe E-Pazarlama Uygulamaları Elazığ İlindeki Katılım Bankaları Müşterileri Üzerine Bir Araştırma, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2014
- Yılmaz, Osman Nihat. Faizsiz Bankacılık İlkeleri ve Katılım Bankacılığı. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2010.
- Zainuddin, Yuserrie, Jahya, Noresma ve Ramayah, T. (2004), “Perception of Islamic Banking: Does It Differ among Users and Non-users”, Jurnal Manajement and Bisnis, 6(3), 221-232.
- Zeytinoğlu, Erol. Para, Faiz ve İslam. Tartışmalı İlmi Toplantı. İstanbul 2015

